UNIVERSITETI "ISA BOLETINI" MITROVICË

FAKULTETI I INXHINIERISË MEKANIKE DHE KOMPJUTERIKE

DEPARTAMENTI: INXHINIERI EKONOMIKE

PUNIM DIPLOME

Mentori :
Prof.Dr. Florin Peci

Kandidati:
Bsc. Muhamedin Zeneli

MITROVICË, 2023

UNIVERSITETI "ISA BOLETINI" MITROVICË

FAKULTETI I INXHINIERISË MEKANIKE DHE KOMPJUTERIKE

DEPARTAMENTI: INXHINIERI EKONOMIKE

PUNIM DIPLOME

NDIKIMI I INSTITUCIONEVE NË PËRFORMANCËN E BIZNESEVE

Mentori: Kandidati:

Prof.Dr. Florin Peci Bsc. Muhamedin Zeneli

MITROVICË, 2023

FALENDERIME

Dua të shpreh falenderimet e mia ndaj ndihmës së të gjithë atyre që kanë kontribuar në arritjen e suksesit të këtij studimi.

Falenderoj mentorin tim Profesor. Dr Florin Peci për orientimin, ndihmën dhe përkrahjen e tij të palodhur gjatë tërë kohës së realizimit të këtij projekti. Ndihma dhe udhëzimet e tij kanë qenë të çmuara dhe kanë kontribuar në krijimin e një studimi të gjithanshëm dhe të cilësisë së lartë.

Një falenderim i veçantë shkon për pjesëmarrësit në pytesor, për kohën dhe përkushtimin e tyre në plotësimin e anketave dhe ofrimin e informacioneve të vlefshme për këtë studim. Përkrahja e tyre ka bërë të mundur realizimin e një analize të gjerë dhe të detajuar të ndikimit të institucioneve në performancën e ndermarjeve.

Gjithashtu, dua të falenderoj të gjithë kolegët e mi për shkëmbimin e ideve dhe diskutimet stimuluese, që kanë pasur një ndikim të rëndësishëm në zhvillimin e këtij projekti.

Nuk mund të lë pa falenderuar familjen time për përkrahjen dhe inkurajimin e tyre të vazhdueshëm. Të gjitha fjalët e mira dhe inkurajimet e tyre kanë qenë burim i motivimit për të arritur rezultate të mira.

Deklarata e Origjinalitetit/Autoresisë:

Unë, Muhamedin Zeneli pohoj se ky punim është përpiluar dhe shkruar nga unë dhe paraqet punën time të vërtetë dhe origjinale.

Nuk kam kopjuar, përdorur ose paraqitur asnjë pjesë të këtij punimi nga burime të tjera, pa cituar dhe referuar në mënyrë të duhur sipas rregullave të citimit. Të gjitha burimet e përdorura janë identifikuar në mënyrë të saktë dhe janë të cituara në tekstin e punimit dhe në listën e burimeve.

Unë njoh se plagjiatura është një shkelje e rëndë e integritetit akademik dhe e etikës së kërkimtarit. Për të siguruar origjinalitetin e këtij punimi, kam ndërmarrë të gjitha masat e nevojshme për të shmangur përdorimin e informacionit të pasigurt ose të palicencuar.

Në rast se ekziston ndonjë dyshim mbi origjinalitetin e punimit tim, jam i hapur të jap shpjegime të plota dhe të bashkëpunoj për të sqaruar situatën.

Muhamedin Zeneli

Abstrakt

Ky studim kerkimor fokusohet në temën e ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve. Qëllimi i këtij punimi është të shpjegojë dhe të kuptojë në mënyrë të detajuar se si institucionet qeveritare dhe organizatat publike ndikojnë në performancën dhe funksionimin e bizneseve.

Për të arritur këtë qëllim, studimi është bazuar në një pyetësor të kujdesshëm, i cili ka përfshirë ndërmarrjet të ndryshme në një gamë industriale. Pyetësori ka shqyrtuar aspekte të ndryshme të ndikimit të institucioneve, përfshirë ligjet dhe rregulloret qeveritare, politikat ekonomike, infrastrukturën, sistemet e edukimit dhe trajnimit, stabilizimin politik dhe social, përfaqësimin e interesave të biznesit dhe sigurinë juridike.

Përmes analizës së të dhënave të grumbulluara nga pyetësori, studimi ka identifikuar ndërveprimet e ndryshme midis institucioneve dhe performancës së bizneseve publike. Rezultatet e këtij studimi ofrojnë një kuptim më të qartë për mënyrat se si faktorët institucionalë ndikojnë në prodhimin, konkurrueshmërinë, dhe rritjen e ndermarjeve.

Në përfundim, ky studim kontribuon në njohuritë e fushës së menaxhimit të bizneseve dhe politikave publike, duke theksuar rëndësinë e institucioneve për të krijuar një mjedis të përshtatshëm për zhvillimin e ndermarjeve. Rezultatet dhe rekomandimet e këtij studimi ndihmojnë qeveritë dhe ndermarjet të marrin vendime të informuara dhe strategji efikase për përmirësimin e performancës dhe përparimit të sektorit publik dhe privat.

Përmbajta

LISTA E TABELAVE 9
FJALORI I TERMAVE 9
1. HYRJE 10
2.Korniza Teorike 3
2.1 Ndërmarrja, zhvillimi ekonomik dhe institucionet 3
2.2 Zhvillimi ekonomik dhe globalizimi 5
2.3 Të dhënat e sipërmarrjes dhe zhvillimi ekonomik 7
2.4 Konkluzioni dhe implikimet e politikave 19
3 . NDËRMARRJET NË KOSOVË DHE PERFORMANCA E TYRE 15
3.1 Përshkrimi i Burimeve të Literaturës: 15
3.1.2 Raporti për vendin 2022 nga Ministria e Zhvillimit Ekonomik: 15
3.2.3 Raportet dhe Analizat e Komisionit Evropian: 15
3.2.4 Agjencia e Statistikave të Kosovës: 15
3.2.5 Zyra Kombëtare e Auditimit: Raporti Vjetor: 15
3.2.6 Përmbajtja e Burimeve të Literaturës: 15
3.2.Përformanca e ndërmarrjeve publike në Kosovë 16
3.3 Përformanca Financiare 17
3.4 Gjetjet kryesore të Zyrës Kombëtare të Auditimit në NP 23
3.5 Transparenca e ndërmarrjeve pubike 24
3.6 Ndikimi i Institucioneve në Biznese 26
4 METODOLOGJIA E HULUMTIMIT 28
4.1 Përmbledhja e Temës dhe Qëllimit të Studimit: Ndikimi i Institucioneve në Performancën e Bizneseve 28
4.2 Pyetesori 28
4.3 Vlefshmëria dhe Besueshmëria 29
4.3.1 Vlefshmëria 29
4.3.2 Besueshmëria 29
4.3.3 Analiza e Të Dhënave: 30
5 REZULTATET EKONOMETRIKE 54
5.1 REZULTATET DESKRIPTIVE 31
6 KONKLUZIONE DHE REKOMANDIME 64
6.1 Konkluzione 64

6.2 Rekomandime 65
6.3 Përfundimi 67
REFERENCAT 68
SHTOJCAT 72

LISTA E FIGURAVE

Figure 1. Sipërmarrja e sapolindur kundrejt të ardhurave për kokëbanori, kurba U. 11
Figure 2. Raporti mundësi-domosdoshmëri sipërmarrje dhe të ardhurat për kokëbanori. 13
Figure 3. Të hyrat, shpenzimet dhe fitimi i ndërmarrjeve publike, 2021 18
Figure 4. Rritja e të hyrave të ndërmarrjeve, 2019-2021 19
Figure 5. Rritja e shpenzimeve të ndërmarrjeve publike nga viti në vit, 2017-202 20
Figure 6. Niveli i pagave tek ndërmarrjet publike, sektori publik dhe privat, 2012-2021 21
Figure 7. Numri i punëtorëve dhe pagat mesatare në ndërmarrjet publike qëndrore 22
Figure 8. Informatat e publikuara në uebfaqet e ndërmarrjeve publike (dhjetor 2022) 25
Figure 9. Gjinia 31
Figure 10. Mosha 32
Figure 11. Edukimi 33
Figure 12. Mardhënja midis institutcioneve dhe performancës së biznesit 34
Figure 13 Ndikimi i institutvioneve në performancë 35
Figure 14. Ndryshimet e politikave të qeverisë 35
Figure 15. Stabiliteti politik në performancë 36
Figure 16. Klima e tregut 38
Figure 17. Investimet e reja 39
Figure 18. Korrupsioni 40
Figure 19. Mjedisi i qëndrushëm 41
Figure 20. Kultura e organizates 42
Figure 21. Niveli i punësimit 43
Figure 22. Promovimi i etikës 44
Figure 23. Madhësia e tregut 45
Figure 24. Inovaconi në biznesë 46
Figure 25. Edukimi dhe aftësimi 47
Figure 26. Kursi këmbimit 48
Figure 27. E drejta e pronësisë 49
Figure 28. Licensimi 50
Figure 29.Infrastruktura në biznes 51
Figure 30. Lehtësimi i aksesit të biznesit 52
Figure 31.Siguria juridike 53

LISTA E TABELAVE

Tabela 1: Descriptive Statistics……42

Tabela 2: KMO dhe testi i Bartlettit…….…….43

Tabela 3: Variancat e perbashketa……...……..….…..44

Tabela 4: Shpjegimi i variancës totale……...……....45

Tabela 5: Numri i faktoreve shpjegues…….....……...……..46

Tabela 6: Rotacioni varimax……..……..…….47

Tabela 7: Modeli i pergjithshem……....48

Tabela 8: ANOVA……..……48

Tabela 9: Koeficientet e regresionit…….…..49

FJALORI I TERMAVE

Global Entrepreneurship Monitor (GEM)

The organization for Economic Co-operation and Development(OECD)

Ministria e Ekonomisë (ME)

Njësia për Politika dhe Monitorim të Ndërmarrjeve publike(NjPMNP).

Korporatës Energjetike të Kosovës (KEK)

Zyra Kombëtare e Auditimit (ZKA)

1. HYRJE

Menaxhimi strategjik është një proces i qëlluar dhe i strukturuar i përdorur nga organizatat për të krijuar dhe zbatuar strategji të qarta dhe efektive. Ky proces ndihmon organizatat të identifikojnë dhe të përcaktojnë qëllimet e tyre afatgjata, të zhvillojnë planet dhe taktikat për të arritur këto qëllime, si dhe të ndjekin performancën dhe të bëjnë përmirësime në mënyrë të vazhdueshme. Menaxhimi strategjik përfshin analizën e mjedisit të jashtëm dhe të brendshëm, formulimin e strategjive të përshtatshme dhe realizimin e tyre në mënyrë të koordinuar.

Menaxhimi strategjik është procesi i specifikimit të vizionit dhe objektivave të biznesit, duke zhvilluar politika dhe plane, shpesh në terma projektesh dhe programesh, të cilat janë hartuar për të arritur këto objektiva dhe më pas shpërndarjen e burimeve për të zbatuar politikat dhe planet, projektet dhe programet.

Është gjerësisht e pranuar se vendet me institucione të shëndosha formale dhe joformale krijojnë mjedise më të forta për performancën e firmës. Megjithatë, për shkak të detyrimeve me të cilat përballen firmat pa mungesë të disponueshme dhe fuqi tregu, pretendohet se institucionet janë veçanërisht të rëndësishme për ndërmarrjet e reja dhe të vogla. Fatkeqësisht, ka pak kërkime që shqyrtojnë efektin e mundshëm të madhësisë së firmës në marrëdhënien ndërmjet cilësisë institucionale dhe performancës së eksportit. Si përfundim, supozohet se cilësia institucionale do të jetë më e rëndësishme për rritjen e performancës së eksportit të ndërmarrjeve të reja dhe të vogla krahasuar me homologët e mëdhenj dhe të themeluar.

Në eksplorimin se si institucionet mund të kontribuojnë në performancën e ndërmarrjeve të reja dhe të vogla, fokusimi kryesor është veçanërisht në ndërmarrjet e orientuara drejt rritjes për këto arsye. Së pari, ndërmarrjet e orientuara drejt rritjes kanë më shumë gjasa të angazhohen me institucionet vendore. Qoftë për qëllime tatimore, tregtare apo të tjera, është jashtëzakonisht e vështirë për ndërmarrjet që kërkojnë të rrisin në mënyrë drastike bazën e tyre të klientëve të operojnë jashtë sistemit formal.

Së dyti, fokusimi në ndërmarrjet e orientuara drejt rritjes gjithashtu na mundëson të kapim llojin e aktivitetit ekonomik që më së shumti lidhet me rritjen e përgjithshme ekonomike. Sipas D'Souza dhe McDougall (1989), një tregues i rëndësishëm i një firme të orientuar drejt rritjes është aftësia për të eksportuar.

Menaxhimi strategjik është një proces që ka një rëndësi të veçantë në formimin e drejtpërdrejtë dhe përditshmërisht të performancës së një biznesi. Përqendrimi i organizatave në përsosmërinë e proceseve, zhvillimin e marrëdhënieve me klientët, përpunimin e informacionit dhe ndërveprimin me institucionet vendore dhe qeveritare është thelbësor për suksesin dhe qëndrueshmërinë e tyre. Në këtë kuptim, menaxhimi strategjik shërben si një mjet i fuqishëm për të adresuar temën e ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve.

Në kontekstin e punimit, ku institucionet vendore, politikat e qeverisjes dhe faktorë të tjerë janë thelbësorë për zhvillimin e bizneseve, menaxhimi strategjik bëhet akoma më thelbësor. Institucionet, si rregullatore dhe ofrues të shërbimeve, ndikojnë në klimën e biznesit dhe mundësinë për zhvillim të qëndrueshëm.

Ky punim synon të analizojë thellësisht se si ndikojnë institucionet në performancën e bizneseve dhe si menaxhimi strategjik mund të përdoret për të përshtatur, planifikuar dhe implementuar strategji që përmirësojnë marrëdhëniet, proceset dhe rezultatet e biznesit në këtë kontekst. Në vijim, do të analizohet pyetsori dhe të dhënat e grumbulluara për të ofruar një panoramë të hollësishme të kësaj teme dhe për të dhënë kontribut në diskutimin e rolit të institucioneve në rrugën drejt suksesit të bizneseve.

Për t'u bërë një organizatë e suksesshme dhe të qëndrueshme në një mjedis të ndryshëm dhe konkurrues, menaxhimi strategjik është një mjet i rëndësishëm për të përshtatur dhe përmirësuar qasjen e saj ndaj sfidave dhe mundësive që vijnë me kohën. Ai ndihmon organizatat të ndjekin një rrugë të qartë dhe të përballojnë ndryshimet në një mënyrë të përshtatshme dhe efektive.

Performanca e bizneseve përbën një element kyç për rritjen ekonomike dhe zhvillimin e qëndrueshëm të një vendi. Institucionet, përfshirë qeverinë dhe organizatat e tjera të rregullatorit, kanë një rol të rëndësishëm në përcaktimin e kushteve të lojës për kompanitë. Ky studim synon të shqyrtojë se si ndryshimet në strukturën institucionale dhe politikat publike mund të ndikojnë në aftësinë e bizneseve për të operuar me sukses dhe për të rritur performancën e tyre.

Ky studim është i rëndësishëm për shkak të roli të bizneseve në ekonominë e Kosovës. Si një vend i ri në zhvillim, Kosova ka nevojë për një mjedis të favorshëm biznesi për të rritur investimet, krijuar vende të reja të punës dhe për të përmirësuar mirëqenien e qytetarëve. Në këtë kontekst,

është e rëndësishme të kuptojmë se si institucionet e vendit janë të lidhura me arritjet e bizneseve dhe se si ndikojnë në këtë performancë.

Qëllimi kryesor i këtij studimi është të identifikojë dhe të analizojë ndikimin e faktorëve institucionalë në performancën e bizneseve në Kosovë. Nëpërmjet analizës së raporteve të Komisionit Evropian, të Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik, të Agjencisë së Statistikave të Kosovës dhe të Zyres Kombëtare të Auditimit, synohet të shkruhet një panoramë e përbashkët e ndikimeve institucionale. Kjo analizë mund të ndihmojë në identifikimin e sfidave aktuale dhe të rekomandimeve për përmirësimet e ardhshme në politikat ekonomike dhe juridike të Kosovës.

Përmbledhja e temës dhe qëllimit të studimit siguron një bazë të fortë për të kuptuar se çfarë pritet nga studimi dhe si ai ndihmon në zgjidhjen e çështjeve të identifikuara.

Pyetjet kerkimore

1-Si ndikon lidhja interaktive ne mes te insitucioneve dhe biznesit ne performance e biznesit ?

2-Sa eshte i rendesishem stabiliteti politik ne performance e biznesit?

3-Si ndikon korrupcioni dhe lidhjet joformale ne performance e biznesit?

Hipotezat

H1-Lidhja e ngushte ne mes te institucioneve dhe bizneseve ndikon pozitivisht ne performacen e biznesit.

H2-Stabiliteti i larte politik ndikon pozitivisht ne performance e biznesit.

H3-Lidhjet joformale dhe korrupcioni ndikojne negativisht ne performance e biznesit.

2.Korniza Teorike

2.1 Ndërmarrja, zhvillimi ekonomik dhe institucionet

Ndërmarrja konsiderohet të jetë një mekanizëm i rëndësishëm për zhvillimin ekonomik nëpërmjet punësimit, inovacionit dhe efekteve të mirëqenies (Schumpeter 1934; Acs dhe Audretsch 1988; Wennekers dhe Thurik 1999; Baumol 2002). Dinamika e ndërmarrjes mund të jetë shumë e ndryshme në varësi të kontekstit institucional dhe nivelit të zhvillimit ekonomik. Ka dallime të konsiderueshme midis vendeve në orientimin e aktiviteteve sipërmarrëse (Autio 2007). Natyra dhe struktura e aktiviteteve sipërmarrëse ndryshon në vende të ndryshme, siç reflektohet, për shembull,

nga vëllimet relative të domosdoshmërisë dhe mundësive të ndërmarrjes. Acs dhe Varga (2005) studiuan 11 vende dhe zbuluan se ndërmarrja e mundësive ka një efekt pozitiv të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik, ndërsa ndërmarrja e domosdoshme nuk ka asnjë efekt.

Mjedisi që i jep formë ekonomisë ndikon në dinamikën e ndërmarrjes brenda çdo vendi. Ky mjedis karakterizohet nga ndërvarësia ndërmjet zhvillimit ekonomik dhe institucioneve, të cilat ndikojnë në karakteristika të tjera, si cilësia e qeverisjes, aksesi në kapital dhe burime të tjera, si dhe perceptimet e ndërmarrësve. Institucionet janë përcaktues kritikë të sjelljes ekonomike (North 1990) dhe transaksioneve ekonomike (Williamson, 1998), në përgjithësi, dhe ato mund të imponojnë efekte direkte dhe indirekte si në ofertën ashtu edhe në kërkesën e ndërmarrësve. Prandaj, nëse dikush është i interesuar të studiojë ndërmarrjen brenda ose midis vendeve, lidhja e gjerë midis ndërmarrjes, zhvillimit ekonomik dhe institucioneve është një fushë kritike e kërkimit. Kjo lidhje është veçanërisht e rëndësishme për të ndihmuar të kuptojmë pse kontributet relative të ndërmarrjes mund të ndryshojnë ndjeshëm në vende dhe rajone.

Të kuptuarit e kësaj lidhjeje është thelbësore për të fituar njohuri se çfarë mund të funksionojë për zhvillimin ekonomik. Kjo për dy arsye:

-Së pari, komuniteti ndërkombëtar i zhvillimit ekonomik ka mësuar se një qasje e vetme për të gjithë thjesht nuk funksionon (Easterly 2001),

-Së dyti, rëndësia ekonomike që i atribuohet "ndërmarrësit" dhe interesi i njëkohshëm i politikave në aktivitetet e tij/saj ka shpërthyer vitet e fundit.

Ky kombinim sugjeron që politika publike duhet të informohet nga dinamika e ndërmarrjes dhe zhvillimit ekonomik, si dhe nga kushtet përkatëse institucionale lokale dhe variablat specifike të kontekstit.

Artikujt në këtë numër të veçantë përfaqësojnë punime të paraqitura në konferencën e tretë kërkimore të Monitorit të Ndërmarrjes Globale (GEM). Konferenca e parë në Berlin, Gjermani, u fokusua në ndryshimin në aktivitetin ndërmarrës në vendet e zhvilluara (Sternberg dhe Wennekers 2005), ndërsa konferenca e dytë në Budapest, Hungari, zgjeroi fokusin në vendet në tranzicion (Acs dhe Szerb 2008). Konferenca e tretë në Uashington, DC, e organizuar nga Universiteti George Mason dhe Kolegji Babson (2008), dhe zgjeroi fokusin në vendet në zhvillim. Ai iu kushtua lidhjes ndërmjet ndërmarrjes, zhvillimit ekonomik dhe institucioneve në ekonominë globale.

Seksioni tjetër përshkruan marrëdhëniet ndërmjet zhvillimit ekonomik dhe globalizimit.

Seksioni II fokusohet në marrëdhënien ndërmjet ndërmarrjes dhe zhvillimit ekonomik dhe shtron pyetjen: "Sa mirë matin masat ekzistuese të ndërmarrjes marrëdhënien midis sipërmarrjes dhe zhvillimit ekonomik?"

Seksioni III përmbledh punimet në numrin e veçantë dhe seksioni përmbyllës shqyrton implikimet e politikës.

2.2 Zhvillimi ekonomik dhe globalizimi

Porter (1990) dhe Porter et al. (2002) përcaktojnë konkurrencën sipas zhvillimit ekonomik të vendit, duke dalluar tre faza specifike:

1. faza e drejtuar nga faktorët,
2. faza e drejtuar nga efikasiteti dhe
3. faza e drejtuar nga inovacioni; dhe dy kalime ndërmjet këtyre fazave.

Vendet në fazën e nxitur nga faktorët konkurrojnë përmes efikasitetit të kostos së ulët në prodhimin e mallrave ose produkteve me vlerë të ulët të shtuar.

Faza e parë shënohet me shkallë të lartë të vetëpunësimit jobujqësor. Ndërmarrjet individuale - d.m.th., të vetëpunësuarit - ndoshta përbëjnë shumicën e firmave të vogla prodhuese dhe firmave të shërbimit. Pothuajse të gjitha ekonomitë e përjetojnë këtë fazë. Këto vende as nuk krijojnë njohuri për inovacion dhe as nuk e përdorin njohurinë për eksport.

Për të kaluar në fazën e dytë, fazën e drejtuar nga efikasiteti, vendet duhet të rrisin efikasitetin e prodhimit dhe të edukojnë fuqinë punëtore që të jetë në gjendje të përshtatet në fazën pasuese të zhvillimit teknologjik. Për të konkurruar në këtë fazë të dytë, vendet duhet të kenë praktika produktive efikase në tregje të mëdha, të cilat u lejojnë kompanive të shfrytëzojnë ekonomitë e shkallës. Industritë në këtë fazë janë prodhues ose ofrojnë shërbime bazë (Syrquin 1988). Faza e drejtuar nga efikasiteti karakterizohet nga ritmet në rënie të vetëpunësimit. Ka disa arsye për të pritur që aktiviteti sipërmarrës do të ulet ndërsa ekonomitë bëhen më të zhvilluara (Kuzents 1966; Schultz 1988). Nëse supozojmë se individët kanë aftësi të ndryshme menaxheriale, atëherë kur një ekonomi bëhet më e pasur, madhësia mesatare e firmës duhet të rritet ndërsa menaxherët më të mirë drejtojnë kompanitë. Madhësia mesatare e firmës është një funksion në rritje i pasurisë së

ekonomisë nëse kapitali dhe puna zëvendësojnë. Kur kapitali dhe puna janë zëvendësues, një rritje në stokun e kapitalit rrit të ardhurat nga puna dhe ul të ardhurat nga menaxhimi.

Me fjalë të tjera, menaxherët margjinalë zbulojnë se mund të fitojnë më shumë para kur punësohen nga dikush tjetër. Në këtë model të zhvillimit ekonomik, rritja e stokut të kapitalit (nëpërmjet ndërmarrjeve private, investimeve të huaja direkte ose pronësisë së qeverisë) do të rrisë kthimin e punës me pagë në raport me aktivitetin sipërmarrës. Në këtë model, marrëdhënia ndërmjet aktivitetit sipërmarrës dhe zhvillimit ekonomik do të ishte negative. Domethënë, ndërsa ekonomia bëhet më e zhvilluar, duhet të gjejmë më pak njerëz që ndjekin aktivitetin sipërmarrës.

Faza e drejtuar nga inovacioni karakterizohet nga një rritje e aktivitetit sipërmarrës. Për më shumë se një shekull ka pasur një tendencë në aktivitetin ekonomik, i ekspozuar pothuajse në çdo vend të zhvilluar industrial, larg firmave të vogla dhe drejt organizatave më të mëdha. Prandaj, ishte veçanërisht e habitshme kur një sërë studimesh identifikuan se kjo prirje jo vetëm që kishte pushuar diku nga mesi i viteve 1970, por në fakt kishte filluar të ndryshonte vetveten (Blau 1987; Evans dhe Leighton 1989). Studimet më të fundit kanë konfirmuar këtë rezultat për shumicën e vendeve të zhvilluara në vitet 1970 dhe 1980 (Acs et al. 1994b). Provat empirike tregojnë qartë se shpërndarja e madhësisë së firmës në vendet e zhvilluara filloi të zhvendosej nga korporatat më të mëdha dhe drejt aktivitetit sipërmarrës.

Tre janë arsyet pse aktiviteti sipërmarrës rritet në fazën përfundimtare të aktivitetit ekonomik.

Së pari, faza e nxitur nga inovacioni karakterizohet nga ulje të peshës së prodhimit në ekonomi. Pothuajse të gjitha ekonomitë e industrializuara të tregut pësuan një rënie në prodhim gjatë 30 viteve të fundit. Sektori i shërbimeve të biznesit u zgjerua në raport me prodhimin. Firmat e shërbimit janë mesatarisht më të vogla se firmat prodhuese; prandaj, madhësia mesatare e firmës në mbarë ekonominë mund të bjerë. Për më tepër, firmat e shërbimeve ofrojnë më shumë mundësi për sipërmarrje. Ky është qartë rasti në Shtetet e Bashkuara, si dhe në disa vende të BE-së, duke përfshirë Gjermaninë dhe Suedinë.

Së dyti, ndryshimi teknologjik gjatë periudhës së pasluftës ka qenë i njëanshëm ndaj industrive në të cilat aktiviteti sipërmarrës është i rëndësishëm (Jorgenson 2001). Përmirësimet në teknologjitë e informacionit, të tilla si telekomunikacioni, mund të rrisin kthimin në sipërmarrje. Shërbimet e postës së shpejtë, shërbimet e fotokopjimit, kompjuterët personalë, interneti, shërbimet e internetit

dhe shërbimet e telefonave celularë e bëjnë më pak të kushtueshëm dhe më pak kohë për individët gjeografikisht të ndarë për të shkëmbyer informacione.

Së treti, Aquilina et al. (2006) kanë arritur në përfundimin se një vlerë e lartë e elasticitetit të zëvendësimit të faktorëve jo vetëm që çon në më shumë kapital për frymë, por e bën në të njëjtën kohë më të lehtë për një individ të bëhet sipërmarrës nëse elasticiteti agregat i zëvendësimit është gjithashtu negativ. Në një ekonomi të karakterizuar nga vlera më të larta të elasticitetit agregat të zëvendësimit, duhet të presim një nivel më të lartë zhvillimi, më shumë sipërmarrës dhe firma më të vogla.Vitet e fundit, ekonomistët kanë arritur të njohin kapacitetet plotësuese të inputeve të aktivitetit sipërmarrës në inovacion dhe rritje, si dhe kontributin e rëndësishëm të inovacionit dhe rritjes në prosperitet dhe mirëqenie ekonomike (Acs dhe Armington 2006; Schramm 2006; Audretsch 2007). Prandaj, ndërsa shumica e vendeve të zhvilluara janë në fazën e drejtuar nga inovacioni, shumica e ekonomive në zhvillim, duke përfshirë Brazilin, Rusinë, Indinë dhe Kinën (vendet BRIC), janë në fazën e orientuar nga efikasiteti. Përveç dallimeve në natyrën e konkurrencës nëpër faza, ka edhe dallime në shkallën e integrimit të vendeve në ekonominë botërore. Në veçanti, meqenëse inovacioni kontribuon në avantazhin konkurrues në tregjet e huaja (Roper dhe Love 2002; Sterlacchini 1999; Wakelin 1998), ekonomitë e zhvilluara janë më të integruara globalisht (UNCTAD 2006) dhe priren të kenë nivele më të larta të sndërmarrjes së orientuar nga eksporti sesa ekonomitë në zhvillim. Në mënyrë që ekonomitë të kalojnë në fazën e nxitur nga inovacioni, është e nevojshme që ato të zhvillojnë kushte mjedisore të favorshme për ndërmarrjen. Disa vende e kanë arritur këtë në dekadën e fundit, duke përfshirë Korenë, Irlandën, Izraelin dhe Tajvanin për të përmendur disa (Acs dhe Szerb 2007).

2.3 Të dhënat e sipërmarrjes dhe zhvillimi ekonomik

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) është është një iniciativë vjetore që hulumton nivelin e aktivitetit sipërmarrës në nivel kombëtar. Ajo nisi në vitin 1999 me pjesëmarrjen e 10 vendeve, u zgjerua në 21 vende në vitin 2000 dhe më pas në mbi 60 vende në vitin 2008. Programi i kërkimit, bazuar në një vlerësim të harmonizuar të nivelit të aktivitetit kombëtar sipërmarrës për të gjitha vendet pjesëmarrëse, përfshin eksplorimin e rolit të ndërmarrjes në rritjen ekonomike kombëtare. Mostrat përfaqësuese të të rriturve të përzgjedhur rastësisht, që variojnë në madhësi nga 1000 deri në pothuajse 27,000 individë, anketohen çdo vit në secilin vend pjesëmarrës për të siguruar masa të harmonizuara të përhapjes së aktivitetit sipërmarrës. Ka, më tej, një mori karakteristikash kombëtare që lidhen me veprimtarinë ndërmarrëse.

Projekti GEM është unik në atë që ndërsa të gjitha vendet mbledhin të dhëna zyrtare për vetëpunësimin, shpërndarjen e madhësisë së firmave, të dhënat e regjistrimit për të gjitha ose shumicën e fabrikave dhe firmave, hyrjen e firmave dhe fabrikave, pothuajse asnjë nga këto burime regjistrash nuk janë të krahasueshme midis vendeve, madje edhe vendeve të zhvilluara. Burimet zyrtare të të dhënave ndryshojnë në mënyrën se si përcaktojnë kur një ndërmarrje hyn në një dosje, kur largohet dhe si e trajton vetëpunësimin, gjë që i bën krahasimet ndërkombëtare pothuajse të pamundura.

Qëllimi i të dhënave të GEM është të vlerësojë në mënyrë sistematike dy gjëra: Nivelin e aktivitetit fillestar ose prevalencën e firmave të reja që i kanë mbijetuar fazës së fillimit.

Së pari, aktiviteti fillestar matet me përqindjen e popullsisë së rritur (18–64 vjeç) në secilin vend që aktualisht është i angazhuar në procesin e krijimit të një biznesi të sapolindur.

Së dyti, përqindja e të rriturve në çdo vend që janë të përfshirë në operimin e një biznesi që është më pak se 42 muaj mat praninë e firmave të reja. Dallimi midis firmave të reja dhe atyre të reja bëhet për të përcaktuar marrëdhënien e secilës me rritjen ekonomike kombëtare. Për të dyja masat, fokusi i kërkimit është në aktivitetin sipërmarrës në të cilin individi i përfshirë ka një interes të drejtpërdrejtë, por jo domosdoshmërisht të plotë pronësie në biznes. Modeli GEM shërben si një mjet për të interpretuar procesin e mbledhjes së të dhënave dhe për të ofruar një kornizë për teorinë dhe politikën (Levie dhe Autio 2008).

Një mangësi e madhe e të dhënave të GEM ka qenë fakti se ajo nuk ka qenë në gjendje të trajtojë në mënyrë efektive 'çështjen' se si të krahasohet aktiviteti sipërmarrës në vendet e zhvilluara dhe ato në zhvillim. Për shembull, vendet me të ardhura të ulëta, si Uganda, Peruja dhe Ekuadori, kanë nivele shumë të larta të vetëpunësimit dhe për këtë arsye, kanë nivele të larta të aktivitetit sipërmarrës të matur nga programi GEM. Vendet me të ardhura të larta si Japonia, Suedia dhe Gjermania kanë nivele shumë më të ulëta të aktivitetit sipërmarrës të matur nga programi GEM.

Për të adresuar këtë çështje për vendet në zhvillim, studiuesit e GEM filluan të mbledhin të dhëna si mbi sipërmarrjen e mundësive (fillimi i një biznesi për të shfrytëzuar një mundësi të perceptuar biznesi) dhe sipërmarrja e domosdoshme (fillimi i një biznesi sepse jeni shtyrë në të).

Megjithatë, të dyja masat tregojnë nivele më të larta në vendet në zhvillim sesa në vendet e zhvilluara. Shumë të anketuar ndoshta tundohen të deklarojnë se po ndjekin një mundësi në vend që të përfshihen në aktivitete sipërmarrëse sepse nuk kanë mundësi tjetër për punë, edhe nëse deklarata e fundit e përshkruan më së miri aktivitetin. Për më tepër, marrëdhënia midis sipërmarrjes së domosdoshme dhe zhvillimit ekonomik ka shumë të ngjarë negative në vendet me të ardhura të ulëta, ndërsa marrëdhënia midis sipërmarrjes dhe zhvillimit ekonomik në vendet me të ardhura të larta ka shumë të ngjarë pozitive. Kjo duhet të balancohet më tej nga fakti se disa vende si India dhe Kina kanë nivele të larta të sipërmarrjes së mundësive, të paktën në pjesë të caktuara, dhe vende si Japonia kanë nivele shumë të ulëta të sipërmarrjes së mundësive dhe rritje të ulët.

Prandaj, ne do të prisnim që në ekonomitë në fazën e hershme ose të mesme të zhvillimit ekonomik, në fazën e drejtuar nga efikasiteti, aktiviteti sipërmarrës do të lidhej negativisht me zhvillimin ekonomik pasi shumica e njerëzve do të përpiqeshin të kalonin nga vetëpunësimi në punësim me pagesë. Në ekonomitë e zhvilluara, ne do të prisnim që aktiviteti sipërmarrës të lidhej pozitivisht me zhvillimin ekonomik pasi njerëzit kalojnë nga puna me pagë në aktivitetin sipërmarrës, faza e nxitur nga inovacioni. Ky kuadër duket se nënkupton se një marrëdhënie në formë U-je mund të ekzistojë në fakt midis aktivitetit sipërmarrës dhe zhvillimit ekonomik në ekonominë globale. Vende si Uganda, Peruja dhe Ekuadori janë të gjitha vende me nivele të larta të aktivitetit sipërmarrës – por nivele të ulëta të të ardhurave për frymë. Vendet me nivele shumë më të ulëta të aktivitetit sipërmarrës, për shembull, Brazili dhe Argjentina, duket se kanë nivele më të larta të të ardhurave për frymë dhe po lëvizin drejt niveleve më të ulëta të aktivitetit sipërmarrës. E mesme përfaqëson një grup vendesh që duket se po kalojnë nga një nivel me të ardhura mesatare në një nivel më të lartë të të ardhurave, dhe disa kanë nivele në rritje të aktivitetit sipërmarrës. Vendet me të ardhura të larta, si Gjermania, Franca, Belgjika, Italia dhe Finlanda, kanë nivele relativisht të ulëta të aktivitetit sipërmarrës. Dy vende dallohen si më të dallueshme: Japonia, me një nga nivelet më të ulëta të aktivitetit sipërmarrës dhe Shtetet e Bashkuara, me një nga nivelet më të larta të aktivitetit sipërmarrës.

Historia për vendet e zhvilluara është e ndryshme dhe e ka origjinën në punën e David Blau (1987), i cili ishte i pari që dokumentoi rritjen e normave të vetëpunësimit pasi ato ranë për pjesën më të mirë të një shekulli. Ekziston një diversitet i jashtëzakonshëm në nivelin dhe modelin e serive kohore të sipërmarrjes nëpër vende. Ata tregojnë se shpjegimi kryesor për këtë diversitet është faza

e zhvillimit ekonomik. Ato tregojnë gjithashtu se lidhja negative midis sipërmarrjes dhe zhvillimit ekonomik mbetet pas kontrollit për një sërë faktorësh të tjerë. Megjithëse zhvillimi ekonomik është një forcë jashtëzakonisht e fuqishme pas rënies laike të sipërmarrjes, konvergjenca e disa faktorëve në vitet 1970 priren të frenojnë rënien laike të sipërmarrjes për shumë vende. Nga 23 vende të OECD-së të ekzaminuara nga Acs et al. (1994b), 15 kishin një marrëdhënie në formë U-je gjatë viteve 1970 ose 1980.

Çfarë e shkaktoi rritjen e aktivitetit ekonomik në shkallë të vogël? Acs et al. (1994a) eksploroi gjashtë burime të mundshme të variacioneve brenda dhe brenda vendit në vetëpunësimin:

1. fazat e zhvillimit ekonomik,
2. paragjykimet e ndryshimit teknologjik,
3. ndryshimet në përbërjen e industrisë,
4. ndryshimet në pjesëmarrjen e femrave në fuqinë punëtore,
5. papunësia dhe
6. faktorët kulturorë.

Punimi gjithashtu krahasoi vetëpunësimin në vendet e OECD dhe në vendet më pak të zhvilluara. Një shpjegim kryesor për këtë diversitet është faza e zhvillimit ekonomik. Ndërsa tendenca për rënien e shkallës së vetëpunësimit me zhvillimin ekonomik u njoh më herët si Kuzents (1966), ky punim ishte përpjekja e parë për të vlerësuar marrëdhënien statistikore midis vetëpunësimit dhe zhvillimit ekonomik dhe për të testuar një shpjegim teorik për këtë marrëdhënie. Studimet e fundit konfirmojnë se gjatë 2 dekadave të fundit, zhvillimi i teknologjive të reja dhe shfaqja e modeleve të reja të biznesit, është zhvendosur nga korporatat e mëdha në sipërmarrje të vogla dhe të reja (Jorgenson 2001; Audretsch dhe Thurik 2001). Literatura tregon se sipërmarrja kontribuon në performancën ekonomike duke futur inovacion, duke rritur rivalitetin dhe duke krijuar konkurrencë.

Kjo linjë kërkimi është zgjeruar shumë në dekadën e fundit. Një punim i rëndësishëm nga Carree et al. (2002) ekzaminoi marrëdhënien midis zhvillimit ekonomik dhe pronësisë së biznesit për vendet e OECD dhe ripohoi ekzistencën e një marrëdhënieje në formë U. Në një punim të dytë të rëndësishëm, Ëennekers et al. (2005) për herë të parë regresoi të dhënat GEM për sipërmarrjen e sapolindur në nivelin e zhvillimit ekonomik. Ata gjetën gjithashtu mbështetje për marrëdhëniet në formë U-je midis vendeve në faza të ndryshme të zhvillimit.

Figura 1. Ndërmarresia e sapolindur kundrejt të ardhurave për kokëbanori, kurba U.

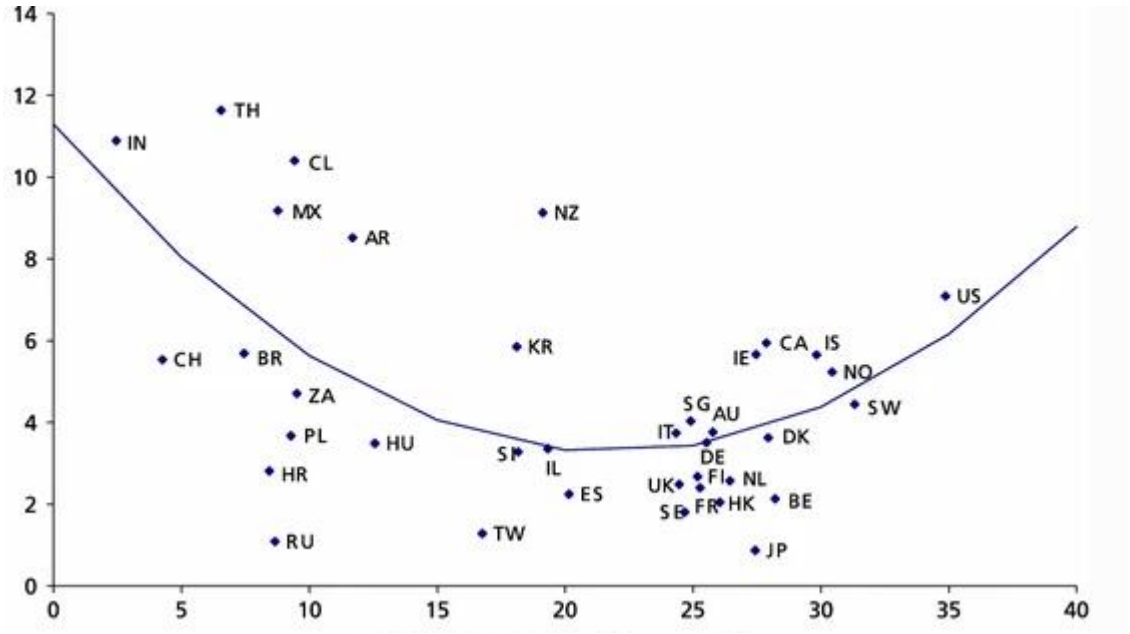

Burimi: Wennekers et al. (2005).

Megjithatë, kjo literaturë nuk është pa kufizime për studimin e sipërmarrjes dhe zhvillimit. Ka tre vëzhgime. Së pari, qasja në formë U-je është e dobishme për të kuptuar rënien e vetëpunësimit në vendet në zhvillim si në vende të ndryshme ashtu edhe me kalimin e kohës, por jo e dobishme ose të paktën më pak e dobishme në shpjegimin e sipërmarrjes (përcaktuar gjerësisht). Së dyti, qasja në formë U-je nuk është shumë e dobishme për të shpjeguar rolin e ndërmarrjes në vendet në zhvillim në fazën e zhvillimit të drejtuar nga efikasiteti, ose kur ato hyjnë në fazën e drejtuar nga efikasiteti ose kur largohen nga faza e drejtuar nga efikasiteti (Acs dhe Amorós 2008). Së fundi, ndërsa korniza në formë U-je u zhvillua fillimisht për të kuptuar rritjen e sipërmarrjes në vendet me të ardhura të larta të OECD-së, modeli është gjithashtu me vlerë të kufizuar këtu, pasi shumë e kanë vënë në dyshim modelin në formë U-je. Carree et al. (2007).

Në një farë kuptimi, "kapitulli" në këtë linjë kërkimi ka arritur në një rrugë pa krye. Së pari, marrëdhënia në formë U-je nuk ofron një shpjegim adekuat për marrëdhënien midis aktivitetit sipërmarrës dhe zhvillimit ekonomik. Së dyti, familja e masave, si dhe masat e tjera, pasqyrojnë aktivitete ose komponentë të ndryshëm që lidhen me "ndërmarrjen" si në vendet e zhvilluara ashtu

edhe në ato në zhvillim (Acs et al. 2008) dhe në mënyrë të pavarur mund të jenë të papërshtatshme për planifikimin e politikave.

Raporti Global i Sipërmarrjes 2004 (Acs et al. 2005) filloi të ndiqte idenë e përdorimit të raportit mundësi-domosdoshmëri si një tregues i përbërë i aktivitetit sipërmarrës dhe zhvillimit ekonomik. Të dhënat e Global Entrepreneurship Monitor (GEM) përdoren për të identifikuar llojin e aktivitetit në vendet në nivele të ndryshme zhvillimi. Sipërmarrja e mundësive përfaqëson natyrën vullnetare të pjesëmarrjes dhe domosdoshmërisë, duke reflektuar perceptimin e individit se veprime të tilla paraqesin opsionin më të mirë të disponueshëm për punësim, por jo domosdoshmërisht opsionin e preferuar, siç u shpjegua më parë. Ndërmarrja e mundësive ndryshon nga nevoja sipas sektorit të industrisë dhe në lidhje me aspiratat e rritjes. Ndërmarrësit e mundësive presin që sipërmarrjet e tyre të rriten më shumë dhe të ofrojnë më shumë vende të reja pune.

Një prirje qartësisht e dallueshme ndodh midis raportit të mundësive ndaj sipërmarrjes së nevojshme dhe të ardhurave për frymë të një vendi. Figura 2 ilustron këtë prirje. Në boshtin x, vendet renditen nga mundësia më e ulët tek ajo më e larta ndaj raportit të domosdoshmërisë së sipërmarrjes. Raporti i sipërmarrjes mundësi ndaj domosdoshmërisë është një qasje e shkurtër për të përshkruar rëndësinë e sipërmarrjes së dëshirueshme dhe të mundësive në lidhje me sipërmarrjen e shkaktuar nga nevoja. Avantazhi i kësaj renditjeje është se vendet me nivele të larta të domosdoshmërisë së sipërmarrjes renditen me nivele të ulëta të sipërmarrjes. Vlerat e raportit të mundësive ndaj domosdoshmërisë së sipërmarrjes maten në boshtin y. Boshti y në anën e djathtë është për të dhënat e të ardhurave për kokëbanori të vendit në vitin 2002, me vlera individuale të treguara gjithashtu në vijën e diamantit.

Figura 2. Raporti mundësi-domosdoshmëri sipërmarrje dhe të ardhurat për kokëbanori.

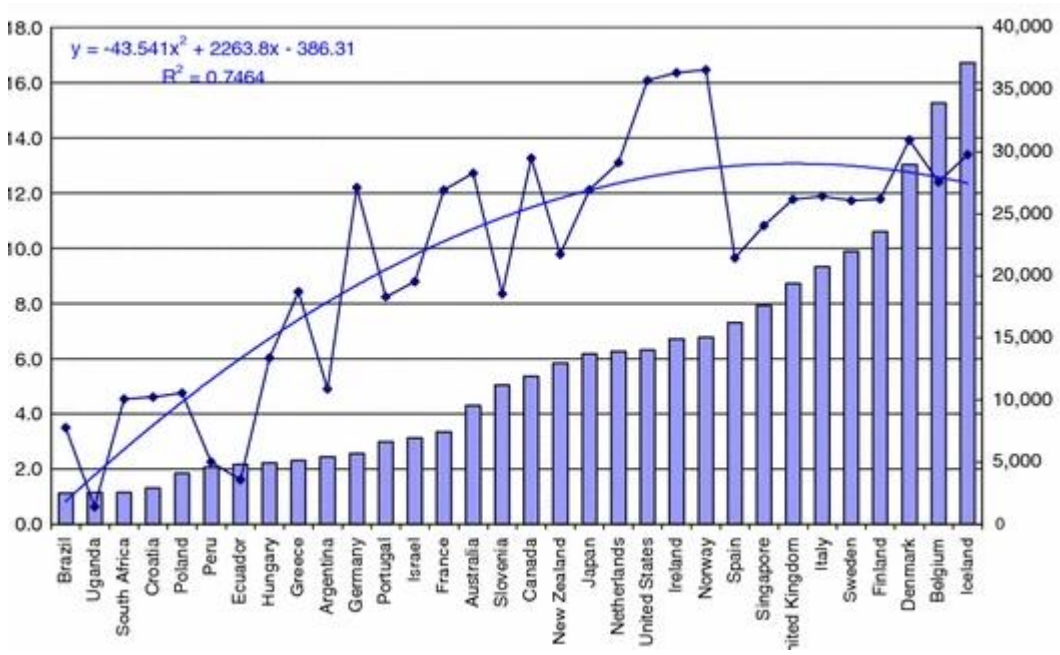

Shënim: të dhënat e sipërmarrjes janë për vitin 2004, të dhënat e të ardhurave për vitin 2002 (të fundit të disponueshme). Mostra e vendeve është përcaktuar nga baza e të dhënave Global Entrepreneurship Monitor. Burimi: të dhënat e sipërmarrjes GEM 2004 Raporti Global/

2.4 Konkluzioni dhe implikimet e politikave

Punimet e përfshira në këtë numër kontribuojnë në kuptimin e lidhjes ndërmjet sipërmarrjes, zhvillimit ekonomik dhe institucioneve. Përfundimet e punimeve në këtë numër të veçantë mbështesin gjetjet se ekonomia globale është e ndarë në këto faza: faza e drejtuar nga faktorët, faza e drejtuar nga efikasiteti dhe faza e drejtuar nga inovacioni dhe se për të kuptuar sipërmarrjen në të tre fazat, të dhënat e sipërmarrjes duhet të pasqyrojnë fazat e zhvillimit. Kjo do të thotë të largohesh nga masat e thjeshta të sipërmarrjes nëpër vende që ilustrojnë një marrëdhënie në formë U-je drejt masave më komplekse, të cilat lidhen pozitivisht me zhvillimin dhe janë në formë S-je.

Disa nga punimet në këtë numër të veçantë kanë ilustruar se rregullimet institucionale, duke përfshirë dispozitat arsimore, marrëveshjet e sigurimeve shoqërore dhe biznese të tjera, mund të

ndikojnë drejtpërdrejt ose tërthorazi lloje të ndryshme të veprimtarisë sipërmarrëse. Gjithashtu, dokumentet ilustrojnë se ndikimi i marrëveshjeve institucionale në lloje të ndryshme të aktivitetit sipërmarrës mund të ndryshojë në varësi të nivelit të zhvillimit ekonomik të vendit dhe madje edhe nga lloji i masës së "sipërmarrjes" që shqyrtohet. Ky koleksion punimesh thekson rëndësinë kritike të natyrës së sipërmarrjes - për shembull, formale kundrejt informale - dhe qëllimin dhe efektet përfundimtare të aktiviteteve - për shembull, domosdoshmërinë, mundësinë, të orientuar nga eksporti, etj. Për vendet në fazën e nxitur nga inovacioni, rezultatet theksojnë se politikëbërësit mund të ndikojnë pozitivisht në sipërmarrje, duke përfshirë disa lloje të sipërmarrjes, trajnime, duke stimuluar tregtinë ndërkombëtare për të lehtësuar përhapjen e eksporteve dhe duke mbështetur modele. Vendet në fazën e nxitur nga faktorët duhet të punojnë drejt fazës së drejtuar nga efikasiteti duke u fokusuar në arritjen e mjediseve të qëndrueshme institucionale dhe makroekonomike dhe duke rritur kapacitetin sipërmarrës, p.sh., duke u mundësuar individëve dhe bizneseve të thithin përhapjen e njohurive.

Së fundi, dokumentet zbulojnë se ndërvarësi komplekse mund të ekzistojnë midis faktorëve të nivelit individual, të tillë si perceptimi i mundësive dhe motivimet e fillimit nga njëra anë, dhe midis kushteve mjedisore ose institucionale kombëtare nga ana tjetër. Në veçanti, rezultatet sugjerojnë se perceptimet dhe motivimet në nivel individual mund të kenë një rol ndërmjetësues midis kushteve mjedisore kombëtare nga njëra anë dhe niveleve të veprimtarisë sipërmarrëse në përgjithësi dhe aktivitetit ambicioz sipërmarrës, nga ana tjetër. Ekzaminimi i kushteve institucionale dhe mjedisore është veçanërisht i dobishëm për planifikimin e politikave publike, sepse ato janë më të ndjeshme ndaj reformave të politikave, ndërsa faktorët në nivel individual mund të kërkojnë më shumë kohë për t'u ndikuar nga politika publike.

3 NDËRMARRJET NË KOSOVË DHE PERFORMANCA E TYRE

3.1 Përshkrimi i Burimeve të Literaturës:

Për të kuptuar ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve në Kosovë, kemi përdorur një gamë të gjerë burimesh nga Komisioni Evropian, Ministria e Zhvillimit Ekonomik, Agjencia e Statistikave të Kosovës dhe Zyra Kombëtare e Auditimit.

3.1.2 Raporti për vendin 2022 nga Ministria e Zhvillimit Ekonomik:

Kjo burim ofron një pasqyrë të përgjithshme të zhvillimeve ekonomike dhe ndikimeve institucionale në Kosovë. Përmes këtij raporti, jemi në gjendje të identifikojmë ndryshimet në klimën e biznesit, ligjet dhe politikat e ndryshme që mund të kenë ndikim në performancën e bizneseve.

3.2.3 Raportet dhe Analizat e Komisionit Evropian:

Komisioni Evropian ofron një sërë dokumentesh dhe raportesh lidhur me reformën ekonomike dhe institucionale në vendet e Ballkanit Perëndimor, duke përfshirë edhe Kosovën. Përmes këtyre burimeve, kemi mundur të identifikojmë standarde ndërkombëtare dhe praktika të mira për institucione efikase dhe mbështetëse për bizneset.

3.2.4 Agjencia e Statistikave të Kosovës:

Ky burim siguron të dhëna të rëndësishme statistikore mbi performancën ekonomike të Kosovës. Përmes të dhënave të kësaj agjencie, kemi mundur të analizojmë rëndësinë e performancës së bizneseve në ndryshimet ekonomike të vendit dhe ndikimin e institucioneve në këtë kontekst.

3.2.5 Zyra Kombëtare e Auditimit: Raporti Vjetor:

Raportet vjetore të Zyres Kombëtare të Auditimit përshkruajnë rezultatet e auditimeve të ndryshme të enteve publike dhe institucioneve. Këto raporte ofrojnë një vlerësim të rëndësishëm mbi përgjegjësinë dhe efikasitetin e institucioneve në funksionimin e përgjithshëm të ekonomisë dhe bizneseve.

3.2.6 Përmbajtja e Burimeve të Literaturës:

Ky shqyrtim i literaturës ka përmirësuar njohuritë tona rreth ndikimit të faktorëve institucionalë në performancën e bizneseve në Kosovë. Përmes analizave të këtyre burimeve, kemi identifikuar se institucionet e ndryshme kanë ndikim të rëndësishëm në klimën e biznesit dhe aftësinë e bizneseve për të rritur performancën e tyre. Kjo do të na ndihmojë në zhvillimin e përfundimeve dhe rekomandimeve të studimit tonë më tej.

3.2.Përformanca e ndërmarrjeve publike në Kosovë

Në ditët e sotme, çdo degë e veprimtarisë ekonomike është subjekt i ndikimeve të ndryshme, në të cilat ato nuk mund të kenë një ndikim të drejtpërdrejtë. Mund të zhvillojnë aftësitë e tyre për të pasur një ndikim të rëndësishëm në mjediset e biznesit përmes krijimit të një markë të fortë. Prandaj, kjo është bërë një mjet për identifikimin e produkteve dhe shërbimeve të tyre nga konsumatorët. Ndërmarrjet kanë shfrytëzuar markën si një mjet për të përmirësuar qarkullimin e tyre, pozicionin konkurrues në treg, dhe për të fituar besnikërinë e konsumatorëve të tyre. Në Kosovë, ka një tendencë rritëse në ndërmarrjet për të krijuar një markë për produktet e tyre. Kështu, kjo u jep atyre një mundësi më të madhe për identifikim nga konsumatorët, nxit zhvillimin e politikave të marketingut dhe u siguron atyre mundësinë për të depërtuar në tregje të reja.

Ndërmarrjet publike në Kosovë ofrojnë shërbime të rëndësishme publike për qytetarët, përfshirë furnizimin me ujë, mbledhjen e mbeturinave, prodhimin e energjisë elektrike, transportin, telekomunikacionin, etj. Megjithatë, ndërmarrjet publike në Kosovë përballohen me probleme të shumta, si mbingarkesa e stafit dhe performanca e dobët, veçanërisht në menaxhimin e humbjeve.

Sipas agjencionit të satistikave te Kosovës ,në Kosovë ekzistojnë gjithsej 23 ndërmarrje publike qendrore që janë në pronësi të Qeverisë së Kosovës dhe e ushtrojnë të drejtën e aksionarëve përmes bordit të zgjedhur. Ndër këto ndërmarrje përfshihen edhe ndërmarrjet ujësjellësit, pasi uji si aset kryesor është pasuri kombëtare dhe e drejta e menaxhimit është transferuar në kompanitë rajonale të ujit, që janë në pronësi të Qeverisë së Kosovës. Komunat kanë të drejtën të përfaqësohen me një anëtar në bordet e këtyre ndërmarrjeve.

Në këtë raport, analizohet performanca dhe sfidat e ndërmarrjeve publike qendrore, pasi ato janë më të mëdha si nga shtrirja dhe të ardhurat dhe, në të njëjtën kohë, përballem me më shumë probleme në operim. Raporti analizon të ardhurat dhe shpenzimet e këtyre ndërmarrjeve, sfidat dhe parregullësitë që i kanë karakterizuar në vitet e fundit dhe nivelin e transparencës së tyre.

3.3 Përformanca Financiare

Përformanca financiare e ndërmarrjeve publike është një faktor shumë i rëndësishëm që duhet të merret parasysh kur bëhet fjalë për menaxhimin efikas të një ndërmarrjeje. Kjo performancë financiare mund të matet duke përdorur disa indikatorë kyç, siç janë: të hyrat, shpenzimet, fitimi apo humbja neto e ndërmarrjeve gjatë vitit.

Në Kosovë janë 23 ndërmarrje publike qendrore. Ky raport analizon 18 prej tyre të cilat monitorohen nga Ministria e Ekonomisë (ME), gjegjësisht NjPMNP në kuadër të kësaj ministrie. Nga ndërmarrjet e monitoruara nga NjPMNP nuk përfshihet Ndërmarrja e re Energjetike e Kosovës (NKEC), për shkak se mungojnë të dhëna rreth operimit të saj, ndërkaq, nga dy ndërmarrjet tjera qendrore Operatori i Sistemit, Transmisionit dhe Tregut (KOSTT) dhe Aeroporti i Prishtinës monitorohen nga institucione tjera qendrore dhe jo NjPMNP. Në vitin 2020, 17 ndërmarrjet së bashku, kishin punësuar rreth 11,541 punonjës, kishin rreth 329 milionë euro të hyra dhe rreth 333 milionë euro shpenzime. Humbjet me të theksuara i kishte "Telekomi i Kosovës" me 16.6 milionë euro, e cila humbje ishte neutralizuar në nivel të sektorit nga performanca tejet e mirë e Korporatës Energjetike të Kosovës (KEK) me rreth 24 milionë euro fitim. Duhet të theksohet se tek shpenzimet operative të ndërmarrjeve hyn edhe linja e amortizimit të aseteve, e cila tek disa ndërmarrje ka vlerë tejet të lartë dhe shkaku i saj, ndërmarrja mund të dal me performancë negative gjatë vitit.

Figura 3. Të hyrat, shpenzimet dhe fitimi i ndërmarrjeve publike, 2021

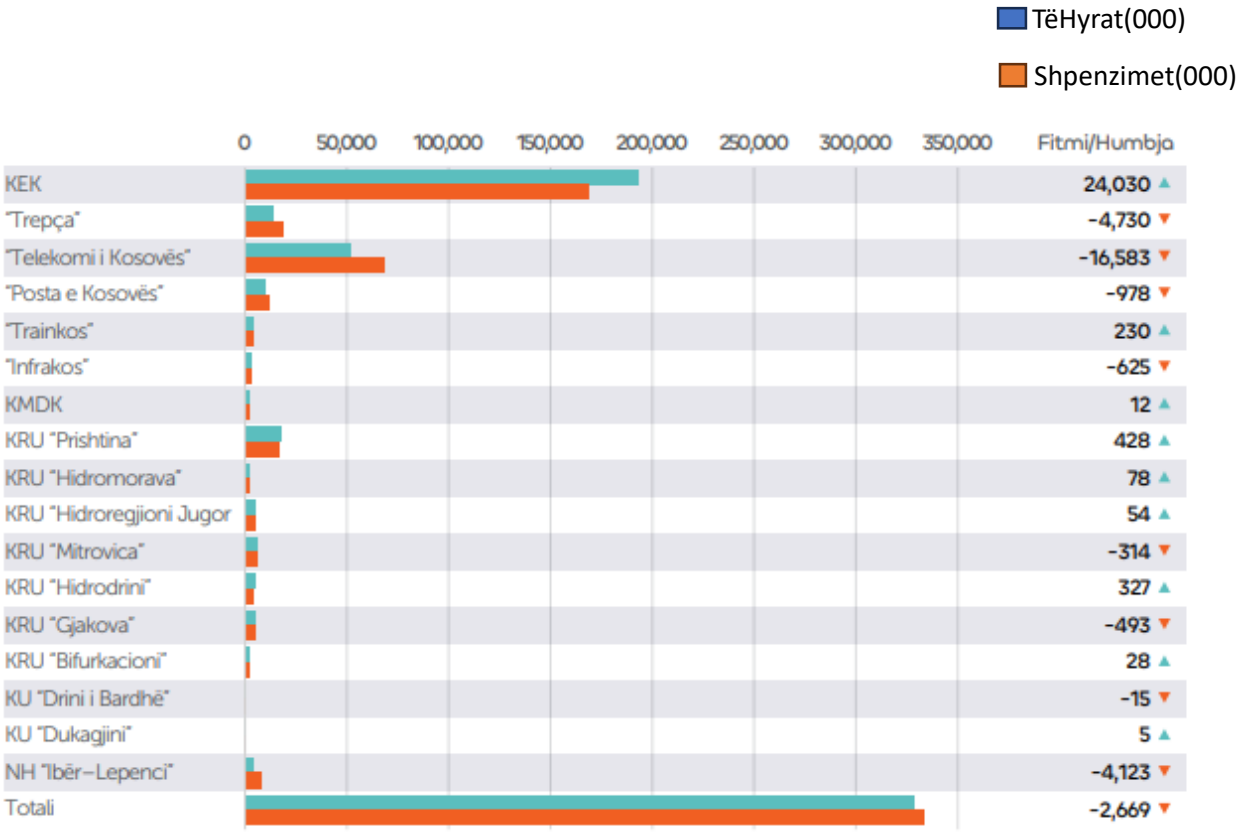

Burimi: Instituti GAP, bazuar më të dhënat e NjPMNP

Gjatë vitit 2021, 11 ndërmarrje kishin rritje të të hyrave krahasuar me vitin 2020. Rritje më të theksuar të të hyrave kishte Trepça, Posta e Kosovës, Korporata Energjetike e Kosovës (KEK), etj. Tek KEK-u, ndikim kishte rritja e theksuar e çmimit të energjisë elektrike në tregjet ndërkombëtare gjatë pjesës së fundit të vitit 2021, ndërkaq, tek ndërmarrjet tjera ishte edhe efekti i bazës së ulët gjatë vitit 2020, meqë në atë vit kishte rënie të theksuar të të hyrave për shkak të pandemisë COVID-19.

Vetëm me ndërrimin e statusit të "Trepçës" në 2018, kjo ndërmarrje ka filluar të përshihet në raportet vjetore të përformancës së NjPMNP, mirëpo "Trepca" ka marrë subvencione nga qeveria në vazhdimësi; cka evidentohet edhe në këtë raport.

Figura 4. Rritja e të hyrave të ndërmarrjeve, 2019-2021

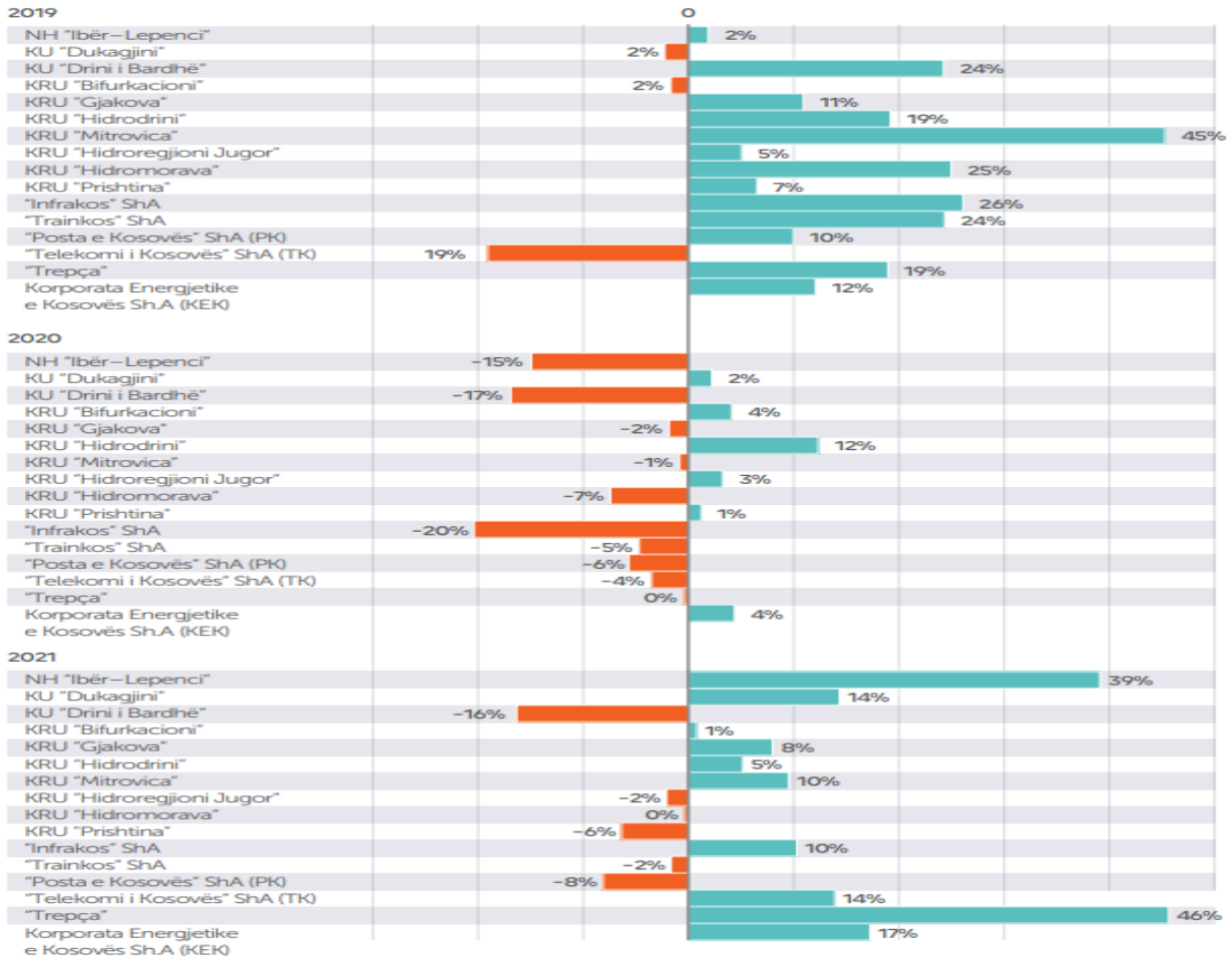

Burimi: Instituti GAP, bazuar më të dhënat e NjPMNP

Ndërkaq, nga analizimi i të hyrave të 15 ndërmarrjeve për të cilat ekzistojnë të dhëna më të plota, rezulton se në periudhën 2015-2020, vetëm KRU "Prishtina" ka pasur rritje pozitive të të hyrave nga viti në vit. Ndërkaq, Kompania e Kosovës për Menaxhimin e Deponive ShA (KMDK) dhe KRU "Gjakova" kanë pasur poashtu rritje pozitive deri në vitin 2019, meqë në vitin 2020 ishte edhe përhapja e pandemisë COVID-19, ku qytetarëve u ishte mundësuar shtyerje për kryerjen e obligimeve ndaj ndmërmarrjeve, cka ka ndikuar edhe në të hyrat e tyre. Kurse, të gjitha ndërmarrjet tjera kanë pasur performancë të luhatshme.

Figura 5. Rritja e shpenzimeve të ndërmarrjeve publike nga viti në vit, 2017-2020

Burimi: Instituti GAP, bazuar më të dhënat e NjPMNP

Në anën tjetër, sa i përket shpenzimeve, nga 15 ndërmarrjet për të cilat ekzistojnë të dhëna më të plota, vetëm Telekomi ka pasur rënie të vazhdueshme të shpenzimeve vjetore. Ndërkaq, tek ndërmarrjet tjera vërehen luhatje në këtë aspekt. Në vite të caktuara, sikurse tek KRU "Hidrodrini"

dhe KU “Drini i Bardhë”, në vitin 2019 në krahasim me 2018, shpenzimet janë rritur për 65%, respektivisht 64%.

Tek ndërmarrjet publike të ujit, problem kryesor është poashtu edhe shkalla e faturimit, ku në pjesën më të madhe të tyre ajo është nën 50%. Tek ndërmarrjet më të mëdha, sikurse KRU “Prishtina”, në vitin 2020, shkalla e arkëtimit ishte vetëm 42%, ndërkaq edhe tek KRU “Bifurkacioni” dhe KRU “Hidrodrini” shkalla e faturimit ishte 37%, respektivisht 41%. Ndërkaq, sa i përket arkëtimit, disa kompani rajonale të ujësjellësit (KRU), sikurse ajo e Mitrovicës dhe “Bifurkacioni” kanë shkallë më të ulët të arkëtimit me 72%. Më mirë në këtë aspekt qëndrojnë KRU “Gjakova” dhe KRU “Hidroregjioni Jugor” me shkallë të arkëtimit prej 95%, respektivisht 92%.

Figura 6. Niveli i pagave tek ndërmarrjet publike, sektori publik dhe privat, 2012-2021

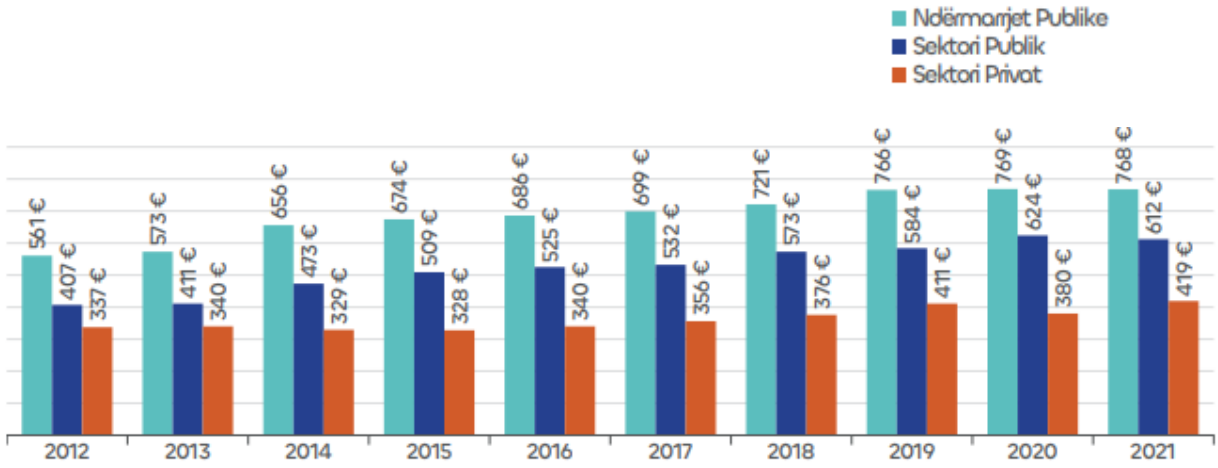

Burimi: : Instituti GAP sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës

Kryesisht, ndërmarrjet publike kanë ofruar paga më të larta se pjesa tjeter e sektorit privat, dhe gjithashtu paga mesatare është dyfish më e lartë se ajo e sektorit publik. Që nga viti 2012 deri në vitin 2020, paga mesatare tek ndërmarrjet publike është rritur në vazhdimësi.

Figura 7. Numri i punëtorëve dhe pagat mesatare në ndërmarrjet publike qëndrore

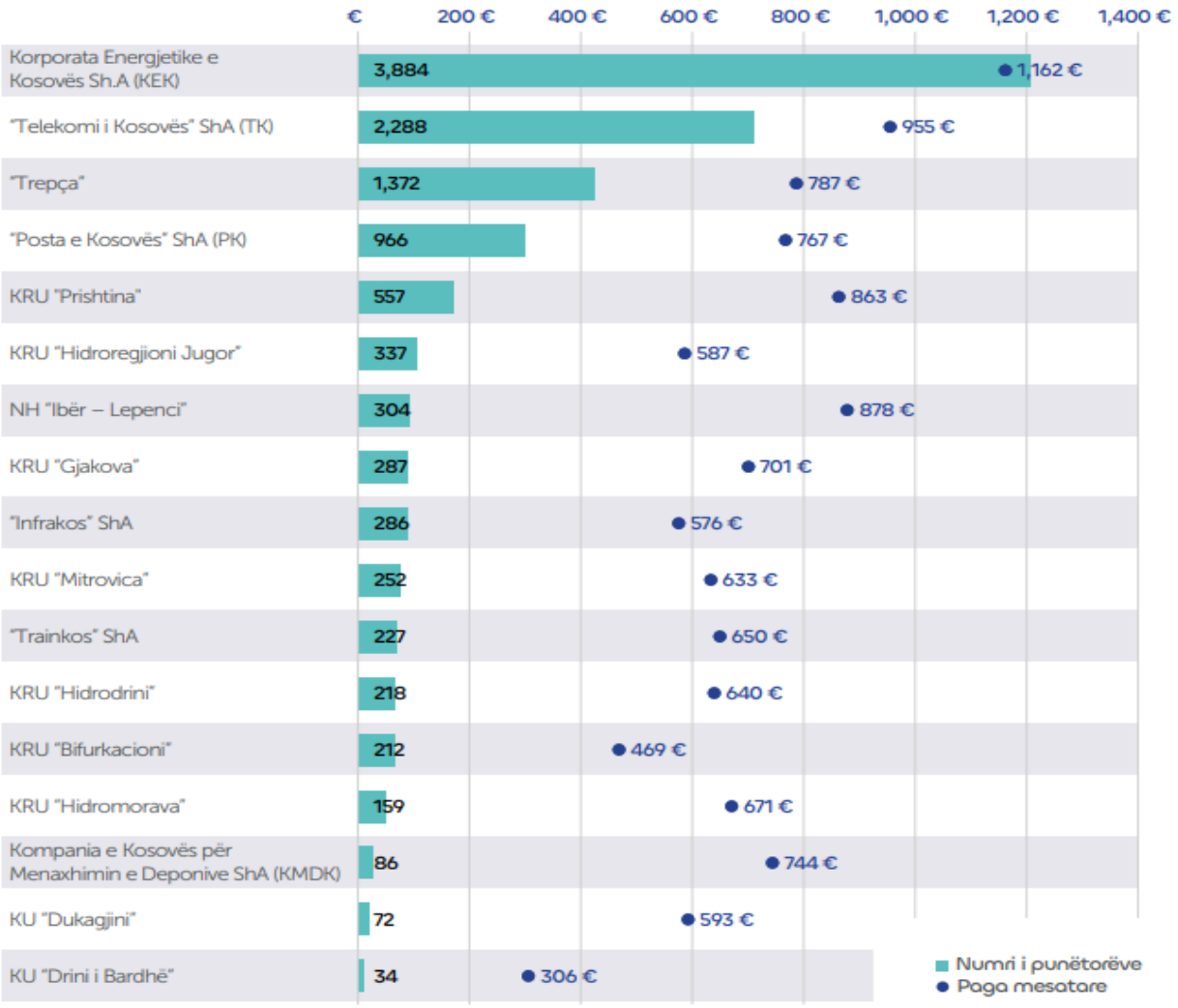

Burimi: Instituti GAP duke përdorur të dhënat e NjPMNP

Tek këto ndërmarrje që i kemi perfshi në këtë raport, paga mesatare tek disa ndërmarrje del të jetë edhe për 50% më e lartë se mesatarja e vet sektorit. Ndërsa, tek ndërmarrjet sikurse KEK-u, e cila në vitin 2020 kishte të punësuar 3,884 persona, paga mesatare ishte 1,162 euro, ndërkaq tek Telekomi i Kosovës me 2,288 persona të punësuar, paga mesatare ishte 955 euro. Dallime të theksuara në pagën mesatare vërehen dhe tek ndërmarrjet e nën-sektorit të njëjtë, konkretisht, tek nën-sektori i ndërmarrjeve që merren më menaxhimin e ujërave. Përderisa tek KRU Prishtina, paga mesatare është 863 euro, tek KRU Bifurkacioni, paga mesatare del të jetë 469 euro.

3.4 Gjetjet kryesore të Zyrës Kombëtare të Auditimit në NP

Zyra Kombëtare e Auditorit nuk pasqyron mbi baza vjetore raporte të performancës apo të rregullsisë për gjitha ndërmarrjet publike. Nga viti 2011 deri në vitin e fundit 2019 nuk është realizuar asnjë auditim për ndërmarrjet publike me shtrirje kombëtare. Përjashtim bëjnë ndërmarrjet rajonale të ujësjellësëve, për të cilat, ZKA harton dhe publikon raporte mbi baza vjetore, si dhe për Radio Televizionin e Kosovës.

Në vitin 2020, në planin e punës, ZKA ka përfshirë auditimin e një numri të NP-ve në mesin e të cilave KEK-un (auditim në fushën e prokurimit publik), Telekomin e Kosovës, Postën e Kosovës, Infrakosin, Trainkosin, KRM Uniteti, Termokos, Iber-Lepenci, KRM Pastrimi, si dhe ndërmarrjen publike banesore në Prishtinë.

Nga ZKA për pjesën më të madhe të këtyre ndërmarrjeve kanë marrë opinion të "i kundërt", apo opinion i cili tregon se auditori ka gjetur gabime sistematike në menaxhimin e të hyrave, shpenzimeve, aseteve, resurseve humane dhe në përmbushjen e objektivave në forcimin dhe modernizimin e ndërmarrjeve.

Nga gjetjet kryesore, përveç operimit me humbje, dalin të jenë edhe gabime në regjistrimin e konsumatorëve, gabime në evidentimin e të hyrave financiare, gabime në regjistrimin e pagesave që kryjnë konsumatorët, mos evidentimi i shpenzimeve kontigjente dhe mungesë të dhënash që lidhen me paditë në gjykata nga palët e jashtme, gabime sistematike në menaxhimin e resurseve humane, regrutimi i stafit në kundërshtim me rregullat e konkurseve, shpërfillje e rregullave të prokurimit publik, aplikimi i standardeve të dyshimta dhe kontradiktore në faturim, falje të borxheve pa mbulushmëri ligjore, investime në asete që nuk shfrytëzohen, e deri të rastet e gabimeve financiare që janë hasur me avance, mos evidentim i vijueshmërisë në punë apo rezultateve gjatë punës, mos mbulimi i trustit pensional për të punësuarit si dhe vonesa të mëdha në hartimin dhe paraqitjen e raporteve financiare.

3.5 Transparenca e ndërmarrjeve pubike

Transparenca e punës, shërbimeve dhe shpenzimeve është tregues i llogaridhënies institucionale dhe qeverisjes së mirë. Ndërmarrjet publike në Kosovë vlerësohen të kenë mangësi të konsiderueshme në këtë drejtim dhe kjo rrjedhë për dy arsye: e para, pjesa më e madhe e ndërmarrjeve nuk kanë të emëruar zyrtarë përgjegjës për komunikim me palët e jashtme, duke përfshirë komunikimin me mediat, po ashtu mungojnë zyrtarët e caktuar për t'u mundësuar palëve të jashtme qasje në të dhënat publike; e dyta, mungojnë një numër i madh i dokumenteve që do të duhet të ishin publike në faqen e tyre zyrtare në internet.

Në këtë drejtim nuk bën përjashtim as NjPMNP në kuadër të Ministrisë së Ekonomisë, e cila dokumentet e fundit të vendosura në faqen e saj që lidhen me ndërmarrjet publike janë të vitit 2018. Kjo njësi nuk publikon tash e disa vite as raportin e performancës për ndërmarrjet publike, me arsyetimin se nuk janë aprovuar në Kuvend.

Neni 31.3 i Ligjit për ndërmarrjet publike përcakton se brenda 45 ditëve pas përfundimit të çdo viti kalendarik, zyrtarët e NP, në do të përgatisin dhe dorëzojnë bordit të drejtorëve të NP-së, një raport vjetor për vitin kalendarik të sapo përfunduar, në të cilin përshkruhen veprimet e marra, rezultatet financiare të arritura si dhe efektshmëria e përgjithshme në realizimin e caqeve të vendosura në planin e biznesit.

Brenda 30 ditëve pas pranimit të raportit vjetor, bordi i drejtorëve të NP do ta shqyrtojë, ndryshojë, miratojë dhe dorëzojë raportin vjetor tek Njësisë për Politikat dhe Monitorimin e NP-ve, e cila e publikon atë në faqen e saj zyrtare në internet. Po ashtu do t'i publikojë raportet vjetore në një faqe në internet me qasje publike e cila mbahet nga NP.

Figura 8. Informatat e publikuara në uebfaqet e ndërmarrjeve publike (dhjetor 2022)

	Ueb faqe funksionale	Personi për sinjalizim (kontakti në faqen zyrtare)	Publikimi i të dhënave nga prokurimi	Shpjegime në faqen zyrtare për shërbimet që ofrohen	Raporti vjetor financiar/ detajuar (2020-2021)	A publikohet raporti i performancës së bordeve (2020 & 2021)	Publikimi i kënaqshmërisë së konsumatorëve
KEK	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✗
Telekomi	✓	✓	▥	✓	✗	✗	✗
Trainkos	✓	✗	✗	✓	✓	✗	✗
Kompania për Menaxhimin e Mbeturinave	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✗
Iber-Lepenci	✓	▥	✗	✓	✓	✗	✗
RTK	✓	✗	✗	✓	✓	✗	✗
Infrakos	✓	▥	▥	▥	▥	✗	✗
Aeroporti (kontrolli ajror)	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Trepça	✓	✗	✗	✓	▥	✗	✗
Posta	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✗
Operatori i Sistemit, Transmisionit dhe Tregut	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗
KU Drini i Bardhë	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
KU Radoniqi	✓	▥	✗	✓	✗	✗	✗
KRU Prishtina	✓	✓	▥	✓	✓	✗	✓
KRU Hidrodrini	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗
KRU Hidroregjioni Jug	✓	✓	▥	✓	✓	✗	✗
KRU Mitrovica	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
KRU Hidromorava	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✗
KRU Radoniqi	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗

✓ Është publikuar
✗ Nuk është publikuar,
▥ pjesërisht i publikuar.

Burimi : Instituti GAP duke përdorur të dhënat e NjPMNP

3.6 Ndikimi i Institucioneve në Biznese

Institucionet luajnë një rol të rëndësishëm në performancën e bizneseve në shumë mënyra. Ato ofrojnë ndihmë, rregullime dhe infrastrukturë të nevojshme për funksionimin e një biznesi, ndërsa ndikojnë në mjedisin ku biznesi operon. Këtu janë disa nga mënyrat se si institucionet ndikojnë në performancën e bizneseve:

1. Ligjet dhe rregullore: Institucionet qeveritare vendosin ligjet dhe rregulloret që ndikojnë në operimin e bizneseve. Ligjet mund të përfshijnë çështje të taksave, licensimit, mbrojtjes së konsumatorit, ambientit dhe shëndetit, tregtimit ndërkombëtar, etj. Rregulloret dhe standardet që zbatohen nga institucionet mund të ndikojnë në sigurinë, cilësinë dhe standardet e produkteve dhe shërbimeve që ofrohen nga bizneset.

2. Politikat ekonomike: Institucionet qeveritare përcaktojnë politikat ekonomike që ndikojnë në zhvillimin e ekonomisë. Këto politika përfshijnë politikat fiskale (për shembull, taksat dhe shpenzimet publike) dhe politikat monetare (për shembull, nivelin e interesit dhe ofertën monetare). Politikat e rëndësishme ekonomike mund të ndikojnë në inflacionin, papunësinë, kursin e këmbimit, etj., të cilat ndikojnë direkt në klimën e biznesit.

3. Infrastruktura: Institucionet qeveritare janë përgjegjëse për ndërtimin dhe mirëmbajtjen e infrastrukturës së nevojshme për funksionimin e bizneseve. Kjo përfshin rrugët, sheshet, transportin, energjinë, ujin, kanalizimet, komunikimet dhe teknologjinë e informacionit. Një infrastrukturë e avancuar dhe e efikasë do të ndihmojë në rritjen e produktivitetit dhe konkurrueshmërisë së bizneseve.

4. Sistemet e edukimit dhe trajnimit: Institucionet e arsimit dhe trajnimit ndikojnë në forcat e punës që përdoren nga bizneset. Një sistemi i arsimit të mirë do të sjellë punonjës të mësuar dhe të kualifikuar, ndërsa trajnimi i vazhdueshëm do të ndihmojë në përmirësimin e

aftësive dhe njohurive të punonjësve. Këto aspekte ndikojnë në produktivitetin dhe inovacionin e bizneseve.

5. Stabiliteti politik dhe social: Institucionet qeveritare janë përgjegjëse për ruajtjen e stabilitetit politik dhe social. Stabiliteti politik siguron një klimë të mbarë për investime dhe aktivitetet e bizneseve, ndërsa stabiliteti social ndikon në harmoninë dhe sigurinë në vend. Në një mjedis të paqëndrueshëm politik dhe social, bizneset vështirësohen të planifikojnë dhe zhvillojnë strategjitë afatgjata.

6. Përfaqësimi dhe mbrojtja e interesave të biznesit: Disa institucione janë përgjegjëse për përfaqësimin e interesave të biznesit dhe mbrojtjen e tyre. Këto përfshijnë dhomën e tregtisë, shoqatat e industrive dhe organizatat e përbashkëta tregtare. Këto institucione ndihmojnë bizneset në lobimin e politikave të favorshme dhe në adresimin e çështjeve të rëndësishme për industrinë.

7. Siguria juridike: Institucionet e drejtësisë dhe sistemi ligjor janë të rëndësishme për sigurinë juridike të biznesit. Një sistem i pavarur dhe i besueshëm i drejtësisë siguron që konfliktet dhe shkeljet e ligjit të trajtohen me ndershmëri dhe drejtësi, duke ndihmuar në krijimin e një mjedisi të besueshëm biznesi.

Në përgjithësi, performanca e një biznesi ndikohet nga kombinimi i faktorëve të përmendur më sipër, përfshirë kontekstin ekonomik, politik, social dhe institucional në të cilin operon. Ndërsa bizneset kanë ndikim të tyre në performancën e tyre, institucionet dhe mjedisi ku ata zhvillojnë veprimtarinë luajnë një rol thelbësor në përcaktimin e suksesit dhe qëndrueshmërisë së tyre.

4 METODOLOGJIA E HULUMTIMIT

4.1 Përmbledhja e Temës dhe Qëllimit të Studimit: Ndikimi i Institucioneve në Performancën e Bizneseve

Ndikimi i institucioneve në performancën e bizneseve është një analizë e rëndësishme që ka për qëllim të kuptojë se si faktorët institucionalë ndikojnë në suksesin dhe efikasitetin e kompanive dhe organizatave në një kontekst ekonomik të caktuar. Në këtë punim, po e hulumtojmë se si rregullat, politikat, ligjet dhe mjedisi i përgjithshëm i qeverisjes kanë ndikim në performancën e bizneseve në Kosovë.

Metoda kuantitative është përdorur për të hulumtuar ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve në Kosovë në këtë studim. Kjo metodë përdoret për të mbledhur dhe analizuar të dhënat e fituara ga pergjigjejet e respodentve.

4.2 Pyetësori

Ky pyetësor ka për qëllim të vlerësojë opinionet dhe perceptimet e anketuesve rreth ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve. Pyetjet janë të strukturuara me alternativa që mund të ndihmojnë në marrjen e përgjigjeve specifike nga ana e anketuesve.

Pytesori ka të detajuar duke përfshirë të gjitha 23 pyetjet me 5 alternativa dhe të dhënat që janë pergjigjur 100 anketues kryesisht nga qyteti i Mitrovicës.

Ky pyetësor që kam paraqitur përfshin 23 pyetje të ndryshme që synojnë opinionet dhe perceptimet e anketuesve rreth ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve. Për çdo pyetje, ka disa mundësi të përgjigjeve nga 1 deri në 5, me disa alternativa ndërmjetëse. Ky lloj pyetsori ndihmon për të mbledhë të dhëna mbi opinionet e ndryshme të anketuesve në mënyrë standardizuar.

Përmes përgjigjeve të tyre, anketuesit shprehin qëndrimet e tyre rreth ndikimit të rritjes ekonomike, politikave të qeverisjes, të drejtës së pronësisë, klimeve politike, sigurisë juridike, etj. Ky pyetsor mund të ofrojë një pamje të hollësishme mbi se si ndikojnë institucionet në performancën e bizneseve dhe se si anketuesit perceptojnë ndryshimet potenciale.

Me të dhënat e grumbulluara përmes këtij pyetësori, mund të përdorni analiza statistikore për të identifikuar tendencat, lidhjet dhe ndryshimet në opinionet e anketuesve. Përfundimet e nxjerra nga analiza e këtij pyetësori mund të përdoren për të zhvilluar më tej hulumtime, politika apo strategji të ndryshme që kanë të bëjnë me ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve.

4.3 Vlefshmëria dhe Besueshmëria

Vlefshmëria dhe besueshmëria e pyetësorit janë dy aspekte kyçe në çdo hulumtim shkencor. Ato tregojnë nëse pyetësori është i aftë të përballojë qëllimin e studimit dhe të ofrojë të dhëna të sakta dhe të besueshme për të trajtuar pyetjen kryesore të hulumtimit tuaj mbi ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve.

4.3.1 Vlefshmëria

Vlefshmëria fokusohet në se sa mirë pyetësori mat atë që është qëllimi i tij. Duke pasur parasysh se tema e hulumtimit është ndikimi i institucioneve në performancën e bizneseve, vlefshmëria përfshin nëse pyetjet në pytesor ndihmojnë të mbledhin të dhëna relevante për të vlerësuar këtë ndikim. Përdorimi i pyetjeve që fokusohen drejtpërdrejt në institucione, politika, dhe elementet që ndikojnë në performancën e bizneseve, si dhe zgjedhja e një spektri të gjerë të alternativave të përgjigjeve, kontribuojnë në vlefshmërinë e pytesorit.

4.3.2 Besueshmëria

Besueshmëria fokusohet në stabilitetin dhe konsistencën e mënyrës se si pyetësori mat fenomenin në fjalë. Në kontekstin e temës, pyetësori mund të konsiderohet besueshëm nëse një grup i njëjte i anketuesve do të japë përgjigje të ngjashme nëse i përgjigjet dy herë të ndara. Për të siguruar besueshmërinë, mund të themi për hapa si testi i ri-testimit (re-test reliability) duke përdorur një nën-grup të anketuesve që përgjigjen në dy kohëra të ndryshme dhe të krahasohen përgjigjet.

Duke iu referuar të dy aspekteve, vlefshmërisë dhe besueshmërisë, mund të sigurojmë që pyetësori do të jetë një mjet i aftë për të marrë të dhëna cilësore dhe të besueshme për studimin. Kjo ndihmon në përgatitjen e analizave dhe përfundimeve të sakta dhe të besueshme që kanë të bëjnë me ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve.

4.3.3 Analiza e Të Dhënave:

Të dhënat e mbledhura nga pyetësoret dhe eshte krijuar baza e te dhenave per te analizuar me tutje rezultatet përmes teknikave statistikore të përshtatshme. Analizat përfshijnë medodat descriptive, analizat faktoriale, regresionet etj.për të identifikuar lidhjet dhe ndikimet potenciale mes faktorëve institucionalë dhe performancës së bizneseve.

Bazuar në rezultatet e analizave, janë formuluar përfundime të detajuara mbi ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve në Kosovë. Këto përfundime mund të ndihmojnë në të ardhmen e politikave ekonomike dhe zhvillimit të vendit. Gjithashtu, janë ofruar rekomandime për veprime të ardhshme dhe hulumtime të thellësuar që mund të ndihmojnë në përmirësimin e kuptimit të kësaj problematike komplekse.

5 REZULTATET EKONOMETRIKE

5.1 REZULTATET DESKRIPTIVE

Figura 9. Gjinia

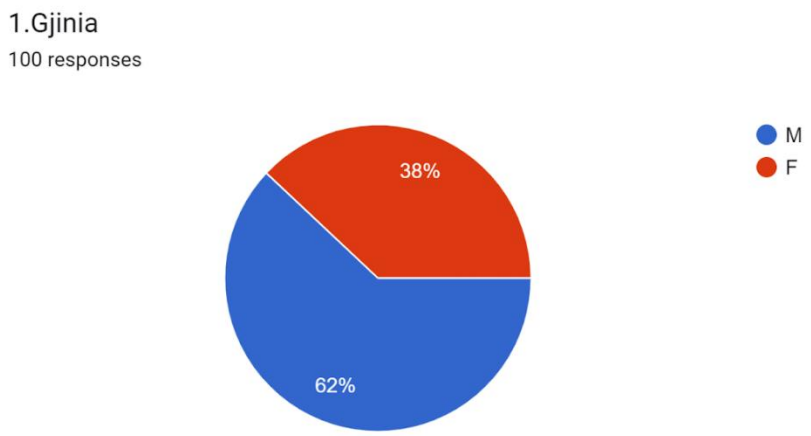

Burimi: Autori (2023)

Rezultati që tregon se 38% e anketuesve janë femra (Gjinia: F) ndërsa 62% janë meshkuj (Gjinia: M) është interesant dhe ka rëndësi të veçantë në analizën e ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve në Mitrovicë.

Ky tregues i gjinisë në mostrë tregon për një ndarje të përfaqësimit të pjesës së femrave dhe meshkujve në anketim. Është e rëndësishme të vlerësohet kjo ndarje në lidhje me temën e studimit, pasi gjinia mund të ketë ndikim në mënyrën se si bizneset përjetojnë dhe ndjekin ndikimin e institucioneve në Mitrovicë. Për shembull, mund të ketë ndryshime në perceptimet, sfidat dhe shanset që përballen bizneset e udhëhequra nga gratë krahasuar me ato të udhëhequra nga burrat.

Figura 10. Mosha

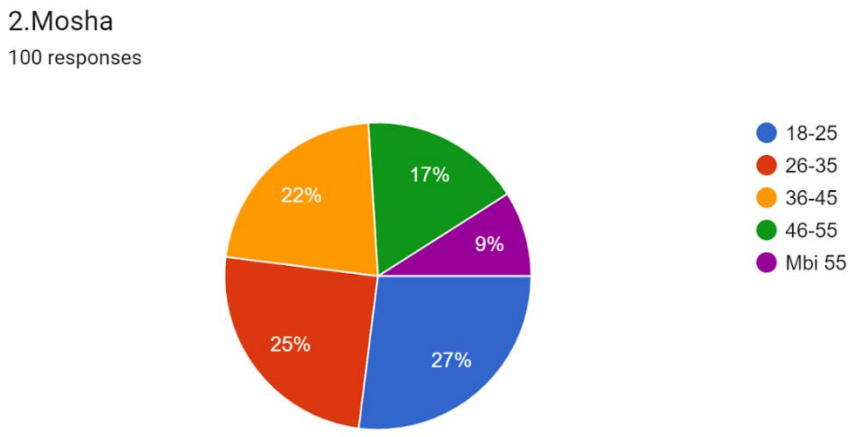

Burimi: Autori (2023)

Ndarja e anketuesve sipas grupmoshave tregon për një shpërndarje të ndryshme të mostrave. Ky ndarje i mostrave është i rëndësishëm sepse ndikimi i institucioneve në performancën e bizneseve mund të ndryshojë varësisht nga mosha e anketuesve. Për shembull, grupmosha e të rinjve (18-25 vjeç) mund të ketë sfida dhe pritje të ndryshme nga grupmosha e të moshuarve (mbi 55 vjeç). Analiza e ndikimit të institucioneve duhet të përfshijë vlerësime të veçanta për secilën grupmoshë për të nxjerrë përfundime të plota.

Të rinjtë (18-25 vjeç) mund të kenë perceptime dhe shpresa të ndryshme për të ardhmen e biznesit krahasuar me të moshuarit (mbi 55 vjeç). Kjo ndarje në grupmosha mund të sjellë rekomandime të ndryshme për politika dhe masat qeveritare që mund të përmirësojnë klimën e biznesit në Mitrovicë. Është gjithashtu e rëndësishme të kujtojmë se përfaqësimi i duhur i secilës grupmoshë në mostrën tuaj është kyç për të siguruar që përfundimet tuaja janë të besueshme dhe të përgjithshme.

Figura 11. Edukimi

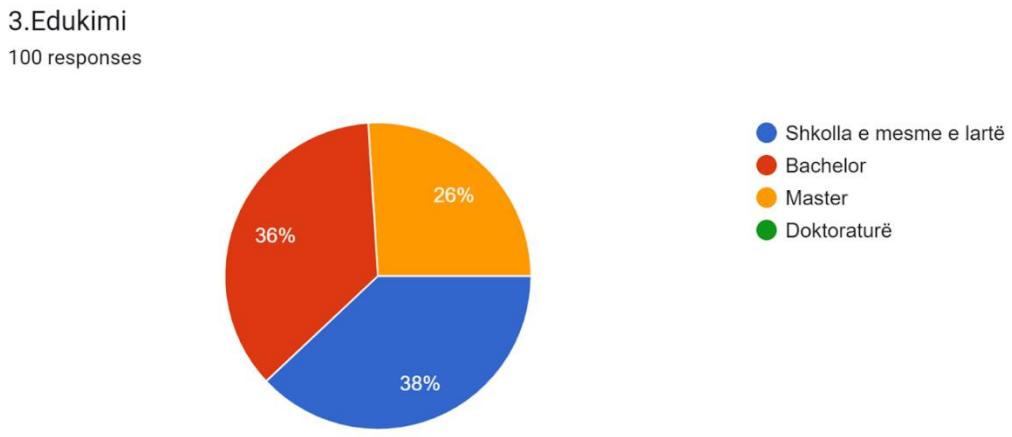

Burimi: Autori (2023)

Informacioni rreth niveleve të arsimit të anketuarve është një tjetër aspekt i rëndësishëm që ndihmon në kuptimin e ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve në Mitrovicë. Ky informacion tregon për nivelet e arsimit të anketuesve dhe mund të ketë ndikim në perceptimet dhe përgjigjet e tyre.

Shkolla e Mesme e Lartë (38%): Anketuesit që kanë përfunduar shkollën e mesme ose shkollën e lartë janë një pjesë e rëndësishme e mostrës. Një nivel i lartë i edukimit mund të ndikojë në mënyrën se si ata perceptojnë dhe vlerësojnë ndikimin e institucioneve në bizneset e tyre. Ata mund të kenë një këndvështrim më të zhvilluar dhe më të informuar lidhur me sfidat dhe avantazhet që kanë përpara.

Bachelor (36%) dhe Master (26%): Ndarja e anketuesve që kanë arritur gradat e bachelor dhe master tregon për një nivel të lartë të arsimimit në mostrën. Kjo grupmoshë mund të ketë njohuri më të thelluara dhe një kritikë më të pasur në lidhje me ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve. Këta anketues mund të jenë në gjendje të jenë më të përgatitur për të vlerësuar politikat dhe masat qeveritare.

Figura 12. Mardhënja midis institutcioneve dhe performancës së biznesit

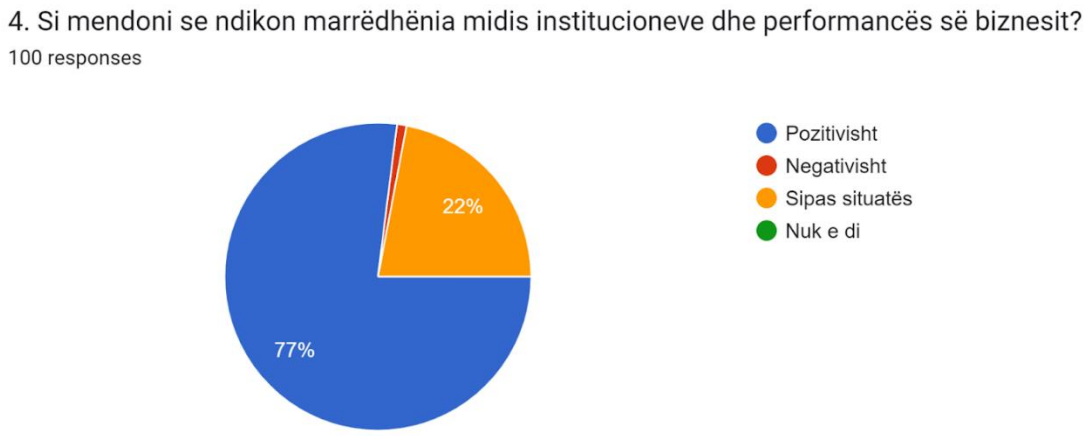

Burimi: Autori (2023)

Përgjigjet e anketuesve lidhur me marrëdhënien midis institucioneve dhe performancës së biznesit tregojnë se një shumicë e madhe, 77%, besojnë se kjo marrëdhënie është pozitive. Kjo është një shenjë pozitive dhe sugjeron që shumica e anketuesve kanë besim në ndikimin pozitiv që institucionet mund të kenë në performancën e bizneseve në Mitrovicë.

Përgjigjet që tregojnë "sipas situates" me 22% tregojnë një nivel fleksibiliteti në perceptimin e marrëdhënies midis institucioneve dhe performancës së biznesit. Kjo mund të do të thotë se një pjesë e anketuesve mendojnë se marrëdhënia ndryshon në varësi të kushteve aktuale në Mitrovicë, dhe mund të varet nga faktorë të tjerë si konjunktura ekonomike apo politikat aktuale.

Përgjigjet negative me 1% tregojnë se një pjesë e vogël e anketuesve kanë një perceptim negativ të marrëdhënies midis institucioneve dhe performancës së biznesit. Kjo mund të jetë shqetësuese për autoritetet lokale dhe institucionet, dhe ka rëndësi të hulumtojmë më tej për arsyet e këtij perceptimi negativ.

Mungesa e përgjigjeve "nuk e di" është e kuptueshme, por është mjaft e rëndësishme të keni një marrëdhënie të ulët në këtë kategori. Kjo sugjeron se shumica e anketuesve kanë një qëndrim të caktuar ndaj kësaj teme dhe kanë arritur në një përfundim të caktuar rreth ndikimit të institucioneve në bizneset e tyre.

Figura 13 Ndikimi i institutvioneve në performancë

Burimi: Autori (2023)

Përgjigjet e anketuesve tregojnë se shumica e tyre (55%) besojnë se qeveria dhe politikat e saj kanë ndikim më të madh në performancën e një biznesi. Ky është një përgjigje e rëndësishme dhe tregon se shumica e anketuesve e shohin rolin e qeverisë dhe politikave të saj si faktorin më të rëndësishëm që ndikon në performancën e bizneseve në Mitrovicë.

Përgjigja B, që tregon se 28% e anketuesve besojnë se tregu dhe konkurenca kanë ndikim më të madh, gjithashtu është e rëndësishme dhe tregon për rëndësinë e konkurrencës në mjedisin e biznesit. Ky perceptim mund të sugjerojë se disa anketues mendojnë se ndikimi më i madh vjen nga faktorët e tregut dhe konkurrenca e lirë.

Përgjigjet C dhe D tregojnë për ndikim më të vogël, respektivisht 8% dhe 9%. Kjo nuk do të thotë që shoqëria, kultura dhe institucionet financiare nuk kanë ndikim, por përqindja e anketuesve që i shohin këto faktorë si më të rëndësishëm është më e ulët krahasuar me qeverinë dhe tregun.

Figura 14. Ndryshimet e politikave të qeverisë

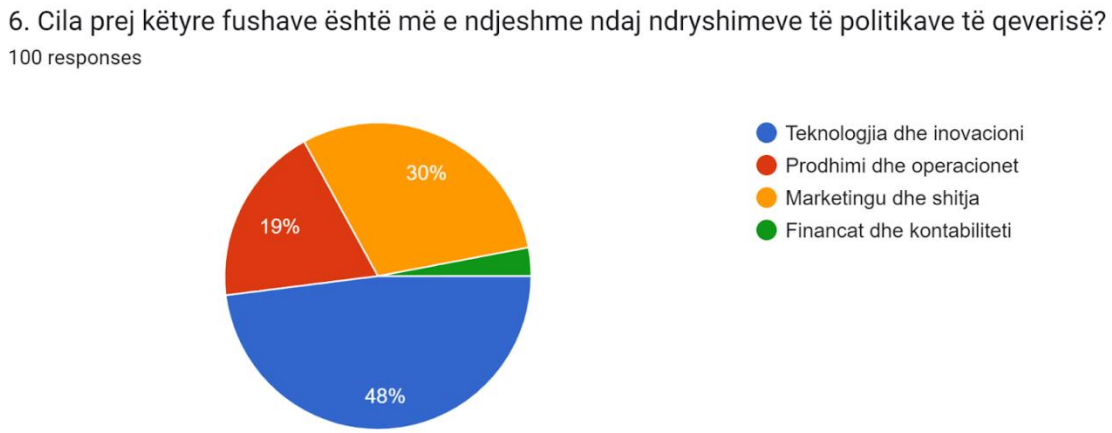

Burimi : Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 48% e anketuesve besojnë se fusha e Teknologjisë dhe Inovacionit është më e ndjeshme ndaj ndryshimeve të politikave të qeverisë, është e rëndësishme. Ky rezultat tregon se shumica e anketuesve shohin se politikat e qeverisë kanë ndikim më të madh në këtë fushë. Kjo mund të jetë e kuptueshme, pasi shpërndarja e teknologjisë dhe inovacionit është shpesh nën ndikimin e politikave qeveritare, përfshirë ato që lidhen me investimet në kërkim dhe zhvillim, patentat, dhe rregullimet teknike.

Në anën tjetër, përgjigja e zmadhuar në Përgjigjen B (Prodhimi dhe Operacionet) dhe Përgjigjen C (Marketingu dhe Shitja) tregon që një pjesë e anketuesve gjithashtu shohin ndikim të konsiderueshëm të politikave qeveritare në këto fusha.

Përgjigja D (Financat dhe Kontabiliteti) është përgjigja më e ulët, sugjeron që anketuesit mendojnë se politikat qeveritare kanë ndikim më të vogël në këtë fushë.

Figura 15. Stabiliteti politik në performancë

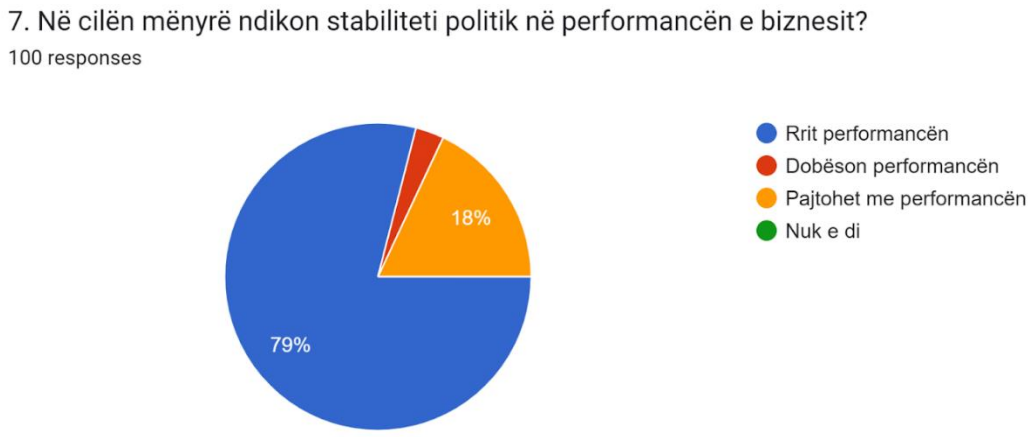

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 79% e anketuesve besojnë se stabiliteti politik rrit performancën e biznesit, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin stabilitetin politik si një faktor pozitiv që mund të ndikojë në përmirësimin e performancës së bizneseve në Mitrovicë. Stabiliteti politik ndikon në klimën e biznesit, ndërtimin e besimit të investitorëve, dhe zhvillimin e ekonomisë.

Përgjigja C, që tregon se 18% e anketuesve mendojnë se stabiliteti politik pajtohet me performancën, sugjeron se një pjesë e tyre mendojnë se ky faktor mund të ketë një ndikim më të komplicuar në bizneset e tyre, që mund të ndryshojë varësisht nga konteksti dhe situata aktuale.

Përgjigjet e tjera, B (Dobëson performancën) dhe D (Nuk e di), janë shumë më të ulëta dhe tregojnë se një pjesë shumë e vogël e anketuesve mendojnë se stabiliteti politik mund të ketë ndikim negativ në performancën e biznesit ose nuk janë të sigurtë për ndikimin e tij.

Figura 16. Klima e tregut

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 57% e anketuesve besojnë se kërkesa e konsumatorëve ka ndikim më të madh në klimën e tregut për një biznes, është një përgjigje e rëndësishme. Ky rezultat tregon se shumica e anketuesve shohin kërkesën e konsumatorëve si faktorin më të rëndësishëm që ndikon në klimën e tregut dhe, në mënyrë të përputhur, në suksesin e biznesit në Mitrovicë.

Përgjigja B (Zhvillimi i teknologjisë) është e rëndësishme gjithashtu, por me një përqindje më të ulët, 30%. Kjo tregon se teknologjia ka një ndikim të rëndësishëm në klimën e tregut, por nuk është e njëjta me kërkesën e konsumatorëve.

Përgjigjet C (Politikat e fiskalitetit) dhe D (Kërkesa për burime njerëzore) kanë një ndikim më të vogël, respektivisht 8% dhe 5%. Kjo sugjeron që një pjesë e vogël e anketuesve shohin këta faktorë si më pak të rëndësishëm për klimën e tregut.

Figura 17. Investimet e reja

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 54% e anketuesve besojnë se bankat dhe institucionet financiare ndihmojnë më shumë në krijimin e një mjedisi të favorshëm për investime të reja, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se një pjesë e madhe e anketuesve shohin financat si një faktor kyç që ndikon në krijimin e kushteve të mira për investime të reja në Mitrovicë. Bankat dhe institucionet financiare luajnë një rol kritik në ofrimin e burimeve financiare dhe mbështetjen e projekteve të reja biznesi.

Përgjigja C (Qeveria dhe entet regullatore) gjithashtu ka një përqindje të rëndësishme, 25%. Kjo tregon se një pjesë e anketuesve besojnë se roli i qeverisë dhe enteve regullatore është i rëndësishëm në krijimin e një mjedisi të favorshëm për investime. Politikat dhe rregullimet e qeverisë mund të ndikojnë në kushtet e biznesit dhe sigurinë e investimeve të reja.

Përgjigja B (Organizatat e tregëtisë) dhe D (Universitetet dhe institucionet arsimore) kanë një ndikim më të vogël sipas kësaj sondazhi.

Figura 18. Korrupsioni

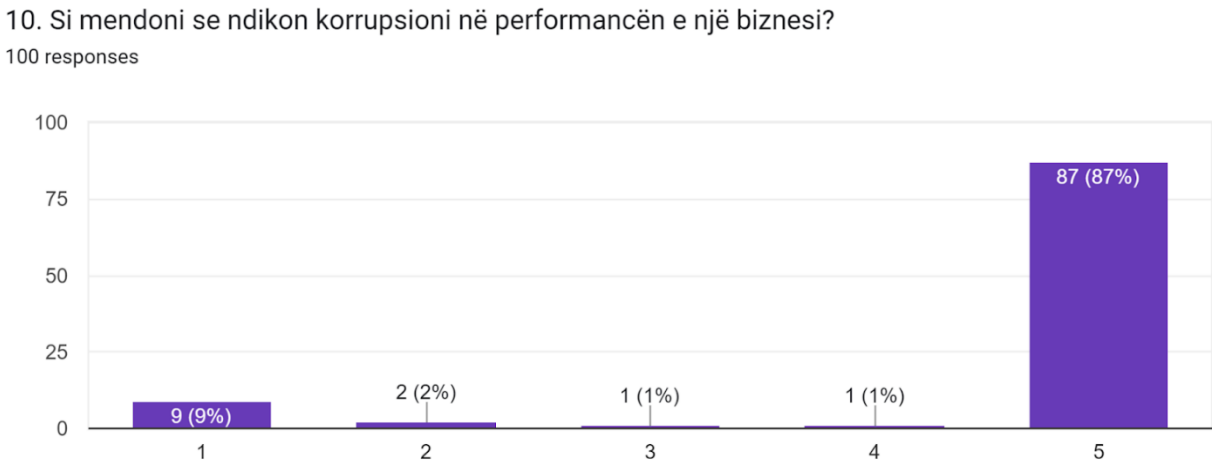

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja 5, që tregon se 87% e anketuesve besojnë se korrupsioni dobëson performancën e një biznesi, është në përputhje me konsensusin e përgjithshëm dhe me hulumtimet që janë bërë mbi këtë temë. Korrupsioni zakonisht konsiderohet si një pengesë serioze për zhvillimin dhe performancën e bizneseve. Kjo pasi korrupsioni mund të rrisë koston e operimit, të ndikojë në drejtimin e konkurrencës së pasigurt, dhe të dëmtojë besimin e investitorëve dhe konsumatorëve.

Përgjigja A, që tregon se 9% e anketuesve besojnë se korrupsioni përmirëson performancën e një biznesi, është shumë e rrallë dhe nuk përputhet me konceptin tradicional të korrupsionit.

Kjo përgjigje mund të jetë e bazuar në ndonjë ndikim të veçantë të situatës në Mitrovicë ose mund të jetë e lidhur me perceptime të gabuara të disa anketuesve. Korrupsioni, në përgjithësi, nuk është konsideruar si faktor pozitiv për performancën e një biznesi, dhe hulumtimi i mëtejshëm do të ishte i nevojshëm për të kuptuar më mirë këtë perceptim të pazakontë dhe shumë të ulët të këtij grupi të vogël të anketuesve.

Figura 19. Mjedisi i qëndrushëm

Burimi: Autori (2023)

Rezultatet tregojnë se shumica e anketuesve shohin rolin e institucioneve në krijimin e një mjedisi të qëndrueshëm për biznesin si pozitiv ose shumë pozitiv. Përgjigjet A (shumë pozitiv) dhe B (pozitiv) kombinuar përfaqësojnë 96% të përgjigjeve, që është një shumicë shumë të qartë. Kjo tregon se shumica e anketuesve vlerësojnë pozitivisht rolin e institucioneve në përmirësimin dhe mbështetjen e mjedisit të biznesit.

Përgjigja C (negativ) është e ulët, vetëm 4%. Kjo tregon se një pjesë shumë e vogël e anketuesve kanë një perceptim negativ të rolit të institucioneve.

Përgjigja D (shumë negativ) është 0%, e cila tregon se asnjë anketues nuk e sheh rolin e institucioneve në mënyrë shumë negative.

Këto përgjigje tregojnë se anketuesit konsiderojnë që institucionet kanë një rol pozitiv në krijimin e një mjedisi të qëndrueshëm për biznesin në Mitrovicë. Kjo mund të jetë një bazë e mirë për politika dhe masat qeveritare që synojnë të përmirësojnë këtë mjedis dhe të përmirësojnë kushtet për bizneset.

Figura 20. Kultura e organizates

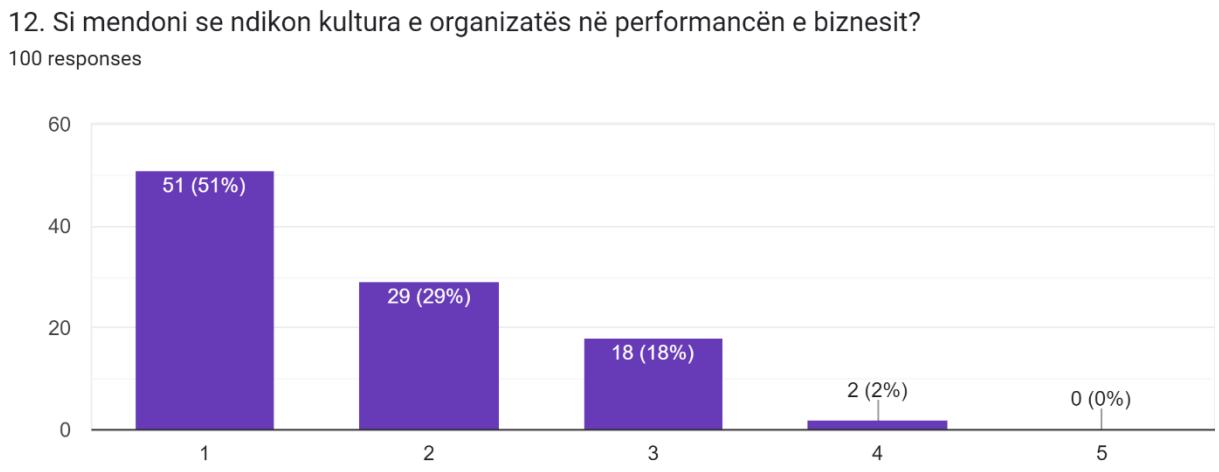

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 51% e anketuesve besojnë se kultura e organizatës përmirëson performancën e biznesit, është një përgjigje e rëndësishme dhe e kuptueshme. Kultura e organizatës, që përfshin vlerat, normat dhe sjelljet e saj të përditshme, ka një ndikim thelbësor në mënyrën se si punohet në një organizatë dhe si menaxhohen punonjësit. Një kulturë e organizatës pozitive mund të ndikojë në motivimin e punonjësve, përmirësimin e prodhimit dhe kujdesin ndaj klientëve.

Përgjigja B (29%) tregon se një pjesë tjetër e anketuesve shohin kulturën e organizatës si një faktor pozitiv për performancën e biznesit.

Përgjigja C (18%) tregon që disa anketues mendojnë se kultura e organizatës ka një ndikim më të komplikuar në performancën e biznesit, që mund të variojë nga situata në situatë.

Përgjigja D (2%) tregon se një pjesë shumë e vogël e anketuesve mendojnë se kultura e organizatës do të dobësonte performancën e biznesit Përgjigja E (0%) tregon se asnjë anketues nuk beson se kultura e organizatës do të dobësonte performancën e biznesit.

Figura 21. Niveli i punësimit

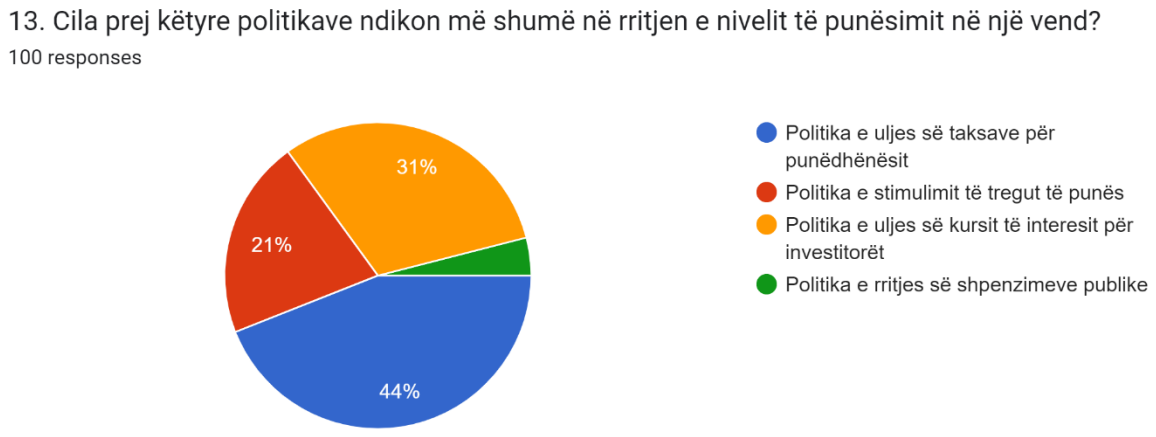

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 44% e anketuesve besojnë se politika e uljes së taksave për punëdhënësit ndikon më shumë në rritjen e nivelit të punësimit në një vend, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se një pjesë e madhe e anketuesve shohin uljen e taksave për punëdhënësit si një mjet efikas për të inkurajuar punëdhënien dhe rritjen e punësimit.

Përgjigja C (Politika e uljes së kursit të interesit për investitorët) ka një ndikim të rëndësishëm, 31%. Kjo tregon se një pjesë e anketuesve besojnë se ulja e kursit të interesit për investitorët është një mjet i rëndësishëm për të tërhequr investime dhe për të ndikuar në punësimin.

Përgjigja B (Politika e stimulimit të tregut të punës) është e rëndësishme, por me një ndikim më të ulët, 21%. Kjo tregon se disa anketues mendojnë se politikat e orientuara drejt tregut të punës kanë një ndikim më të vogël në rritjen e punësimit.

Përgjigja D (Politika e rritjes së shpenzimeve publike) ka një ndikim më të ulët, 4%. Kjo sugjeron se shumica e anketuesve nuk shohin politikat e rritjes së shpenzimeve publike si faktorin kryesor që ndikon në rritjen e punësimit.

Kjo analizë tregon se shumica e anketuesve shohin uljen e taksave për punëdhënësit dhe uljen e kursit të interesit për investitorët si dy politika kryesore që mund të ndikojnë në rritjen e nivelit të punësimit në një vend. Kjo ka rëndësi për qeveritë dhe politikat e tyre në fushën e punësimit.

Figura 22. Promovimi i etikës

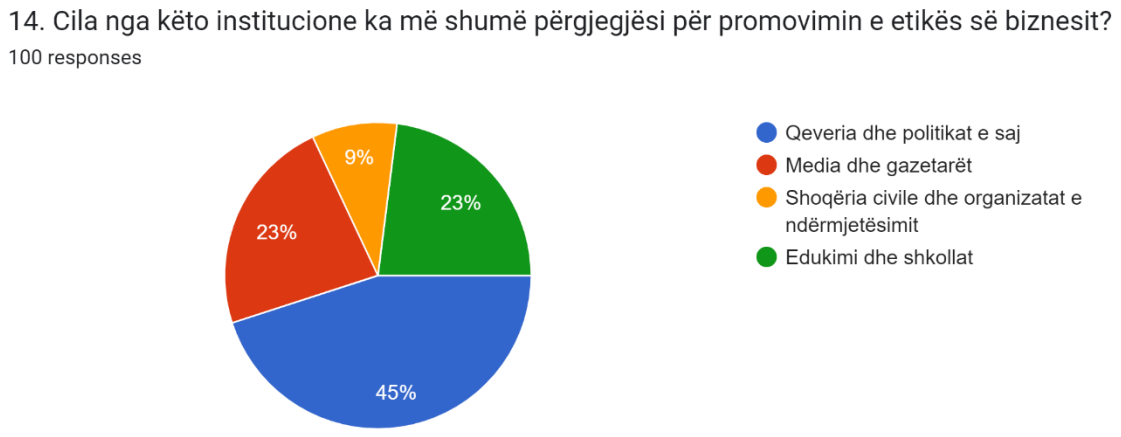

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 45% e anketuesve besojnë se qeveria dhe politikat e saj kanë më shumë përgjegjësi për promovimin e etikës së biznesit, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se një pjesë e madhe e anketuesve shohin qeverinë si institucionin kryesor që ka përgjegjësi për të promovuar etikën në sektorin e biznesit.

Përgjigja B (Media dhe gazetarët) ka një ndikim të rëndësishëm, 23%. Kjo tregon se disa anketues mendojnë se media dhe gazetarët kanë një rol të rëndësishëm në zbulimin dhe denoncimin e çështjeve etike në biznes.

Përgjigja D (Edukimi dhe shkollat) gjithashtu ka një ndikim të rëndësishëm, 23%. Kjo tregon se edukimi dhe shkollat kanë një përgjegjësi të rëndësishme në edukimin e të rinjve dhe të ardhshëmve biznesmenëve rreth etikës së biznesit.

Përgjigja C (Shoqëria civile dhe organizatat e ndërmjetësimit) ka një përqindje të ulët, 0%, që tregon se shumica e anketuesve nuk shohin këto organizata si përgjegjëse kryesore për promovimin e etikës së biznesit.

Kjo analizë tregon se anketuesit e shohin qeverinë, median, dhe edukimin si institucione dhe mekanizma kyçe për promovimin e etikës së biznesit në Mitrovicë. Kjo informacion është i rëndësishëm për diskutimet mbi përgjegjësitë dhe rolin e ndryshëm të institucioneve në ndërtimin e një mjedisi të etshëm dhe të integruar në sektorin e biznesit.

Figura 23. Madhësia e tregut

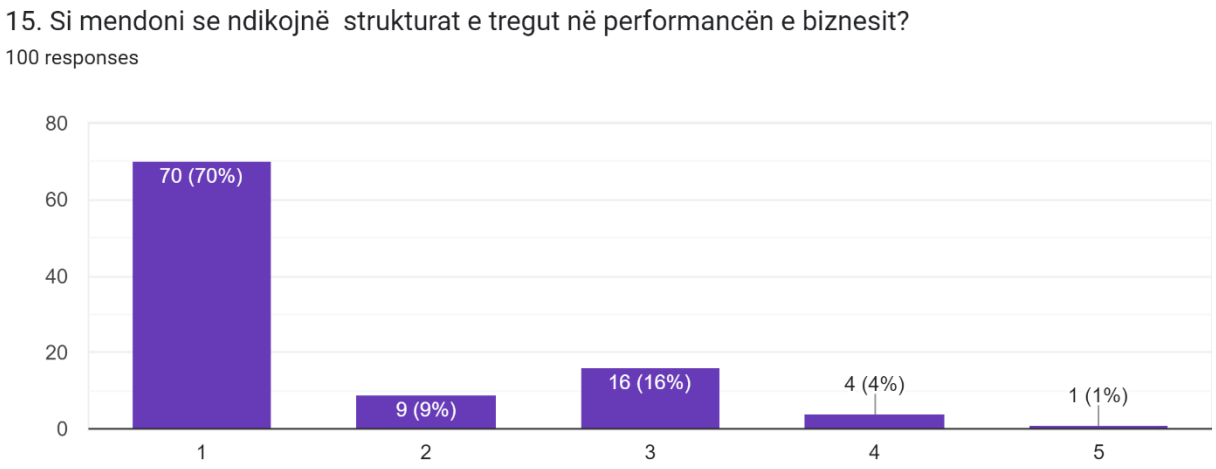

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja 1, që tregon se 70% e anketuesve besojnë se strukturat e tregut përmirësojnë performancën e biznesit, është një përgjigje mjaft tërheqëse. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin strukturat e tregut si një faktor që ka një ndikim pozitiv në performancën e biznesit. Strukturat e tregut mund të përfshijnë nivelet e konkurrencës, madhësinë e tregut dhe karakteristikat e tjera të organizimit të industrisë.

Përgjigja 2 (9%) dhe përgjigja 3 (16%) tregojnë se disa anketues mendojnë se ndikimi i strukturave të tregut mund të jetë më i komplikuar, varësisht nga situata në situatë.

Përgjigja 4 (Dobëson performancën 1%) është shumë e ulët, tregon se një pjesë e shumtë e vogël e anketuesve besojnë se strukturat e tregut kanë një ndikim negativ në performancën e biznesit.

Kjo analizë tregon se shumica e anketuesve besojnë se strukturat e tregut kanë një ndikim pozitiv në performancën e biznesit, por ka edhe përgjigje të ndryshme që tregojnë se ndikimi mund të jetë i ndryshëm në bazë të situatave dhe karakteristikave të tregut në Mitrovicë.

Figura 24. Inovaconi në biznesë

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 52% e anketuesve besojnë se rregullat dhe standardet kanë ndikim më të madh në krijimin e një klime të favorshme për inovacionin në biznes, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin se klima e inovacionit është shumë e ndikuar nga rregullat dhe standardet që janë në vend. Rregullat dhe standardet mund të kufizojnë ose të ndihmojnë në inkurajimin e inovacionit, varësisht nga se si janë të strukturuara dhe zbatohen.

Përgjigja C (Shkencat dhe hulumtimet) ka një ndikim të rëndësishëm, 21%. Kjo tregon se disa anketues mendojnë se investimi në shkencë dhe hulumtime është një mjet i rëndësishëm për të promovuar inovacionin në biznes.

Përgjigja B (Politikat e fiskalitetit) dhe përgjigja D (Kërkesa e tregut) kanë ndikim më të ulët, respektivisht 13% dhe 14%. Kjo tregon se shumica e anketuesve nuk shohin politikat e fiskalitetit dhe kërkesën e tregut si faktorë kryesorë në krijimin e një klime të favorshme për inovacionin.

Kjo analizë tregon se rregullat dhe standardet janë shikuar si faktori kryesor për të promovuar inovacionin në biznes në Mitrovicë, ndërsa shkencat dhe hulumtimet kanë një ndikim të rëndësishëm po ashtu. Kjo ka rëndësi për politikat dhe masat qeveritare që synojnë të inkurajojnë inovacionin dhe zhvillimin teknologjik në sektorin e biznesit.

Figura 25. Edukimi dhe aftësimi

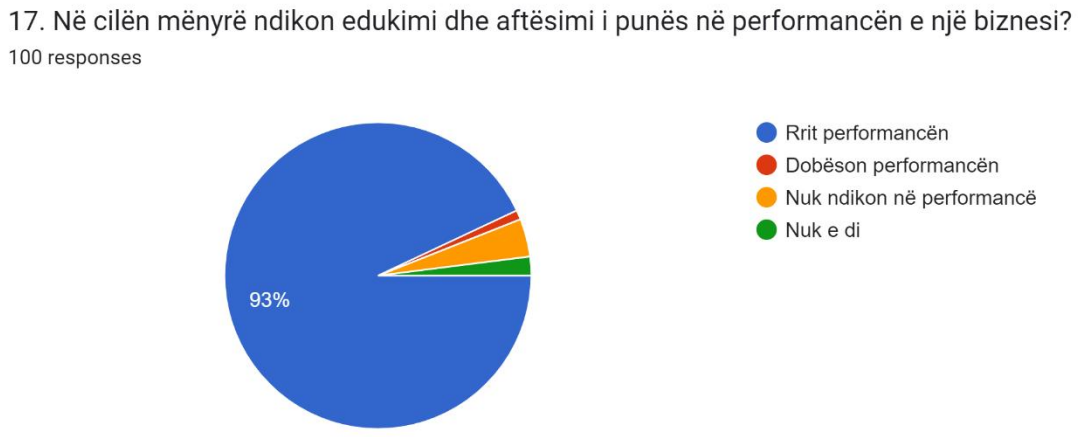

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 93% e anketuesve besojnë se edukimi dhe aftësimi i punës rrisin performancën e një biznesi, është një përgjigje shumë të qartë dhe domethënëse. Kjo tregon se një pjesë shumë e madhe e anketuesve shohin edukimin dhe aftësimin e punonjësve si një faktor thelbësor që kontribuon në rritjen e performancës së një biznesi. Punonjësit e arsimuar dhe të aftë kanë potencialin për të kryer më mirë detyrat e tyre dhe për të ndikuar pozitivisht në suksesin e biznesit.

Përgjigja B (Dobëson performancën 1%) tregon se një pjesë shumë e vogël e anketuesve besojnë se edukimi dhe aftësimi i punës mund të ndikojnë negativisht në performancën e biznesit, por kjo është një përqindje shumë e ulët.

Përgjigja C (Nuk ndikon në performancë 4%) tregon se disa anketues mendojnë se edukimi dhe aftësimi i punës nuk kanë ndikim të dukshëm në performancën e biznesit.

Përgjigja D (Nuk e di 2%) tregon se një pjesë e vogël e anketuesve nuk kanë një qëndrim të qartë në lidhje me këtë çështje.

Kjo analizë tregon se anketuesit e shohin edukimin dhe aftësimin e punës si një faktor thelbësor që ka potencialin për të përmirësuar performancën e një biznesi në Mitrovicë. Kjo ka rëndësi për zhvillimin e burimeve njerëzore dhe investimet në arsim dhe aftësim për të përmirësuar konkurrencën dhe suksesin e bizneseve

Figura 26. Kursi këmbimit

Burimi:Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 68% e anketuesve besojnë se politikat e qeverisë për kursin e këmbimit kanë ndikim më të madh në stabilitetin e kursit të këmbimit në një vend, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin politikat e qeverisë si faktorin kyç për të ruajtur stabilitetin e kursit të këmbimit. Politikat e qeverisë përfshijnë ndërhyrjen në tregun e valutave dhe masat e tjera të politikës monetare dhe fiskale që ndikojnë në kursin e këmbimit.

Përgjigja B (Vlera e eksporteve dhe importeve) ka një ndikim të rëndësishëm, 21%. Kjo tregon se disa anketues mendojnë se vlera e eksporteve dhe importeve gjithashtu ka një ndikim të rëndësishëm në kursin e këmbimit, pasi tregu i valutave është ndikuar nga balanca e pagave të një vendi me botën.

Përgjigja D (Krizat globale ekonomike) ka një ndikim më të vogël, 7%. Kjo tregon se për disa anketues, ngjarjet globale ekonomike kanë një ndikim më të vogël në stabilitetin e kursit të këmbimit.

Përgjigja C (Spekulacionet në tregun e këmbimit) ka një ndikim më të vogël, 4%. Kjo tregon se shumica e anketuesve nuk shohin spekulacionet në tregun e këmbimit si faktorin kryesor që ndikon në kursin e këmbimit.

Figura 27. E drejta e pronësisë

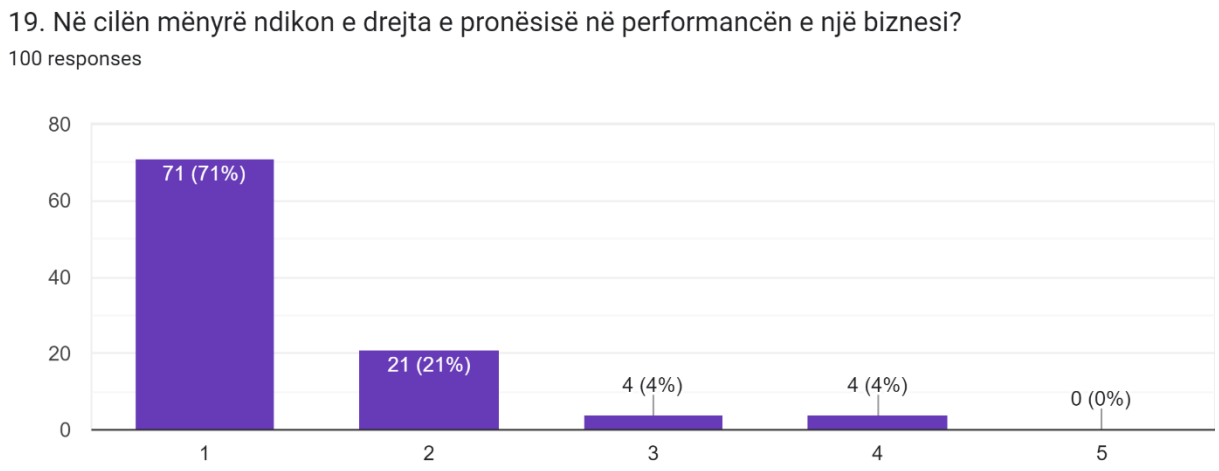

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja 1, që tregon se 71% e anketuesve besojnë se të drejtat e pronësisë përmirësojnë performancën e një biznesi, është një përgjigje shumë e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin të drejtat e pronësisë si faktorin kryesor që ka një ndikim pozitiv në performancën e një biznesi. Të drejtat e pronësisë janë thelbësore për sigurinë dhe motivimin e pronarëve të bizneseve për të zhvilluar dhe investuar në biznesin e tyre.

Përgjigja 2 (21%) dhe përgjigja 3 (4%) tregojnë se ka disa anketues që mendojnë se ndikimi i të drejtave të pronësisë mund të jetë më i komplikuar ose varësisht nga situata në situatë.

Përgjigja 4 (Dobëson performancën 0%) tregon se nuk ka anketues që besojnë se të drejtat e pronësisë mund të ndikojnë negativisht në performancën e një biznesi.

Kjo analizë tregon se të drejtat e pronësisë janë shikuar si faktor thelbësor për të përmirësuar performancën e biznesit në Mitrovicë dhe janë një bazë e rëndësishme për zhvillimin e sektorit të biznesit.

Figura 28. Licensimi

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 68% e anketuesve besojnë se Qeveria dhe entet regullatore kanë ndikim më të madh në lehtësimin e procedurave të licensimit dhe lejimit të biznesit, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin qeverinë dhe agjencitë regullatore si faktorin kyç për të lehtësuar procedurat e licensimit dhe lejimit të biznesit. Kjo është e rëndësishme për klimën e biznesit dhe lehtësimin e barrërave administrative për krijimin dhe operimin e bizneseve.

Përgjigja B (Bashkësia lokale dhe autoritetet vendore) ka një ndikim të rëndësishëm, 19%. Kjo tregon se disa anketues mendojnë se autoritetet lokale kanë një rol të rëndësishëm në lehtësimin e procedurave të licensimit dhe lejimit të biznesit në nivel lokal.

Përgjigja C (Organizatat e tregëtisë dhe dhoma e tregtisë) dhe përgjigja D (OJQ-et dhe organizatat ndërkombëtare) kanë ndikim më të ulët, respektivisht 11% dhe 2%. Kjo tregon se shumica e anketuesve nuk shohin organizatat e tregëtisë dhe organizatat ndërkombëtare si faktorë kryesorë në lehtësimin e procedurave të licensimit dhe lejimit të biznesit.

Kjo analizë tregon se shumica e anketuesve shohin qeverinë dhe entet regullatore si faktorin kryesor në lehtësimin e procedurave të licensimit dhe lejimit të biznesit në Mitrovicë, ndërsa autoritetet vendore kanë gjithashtu një ndikim të rëndësishëm në këtë proces. Kjo ka rëndësi për përmirësimin e klimës së biznesit dhe për të inkurajuar krijimin e bizneseve të reja.

Figura 29.Infrastruktura në biznes

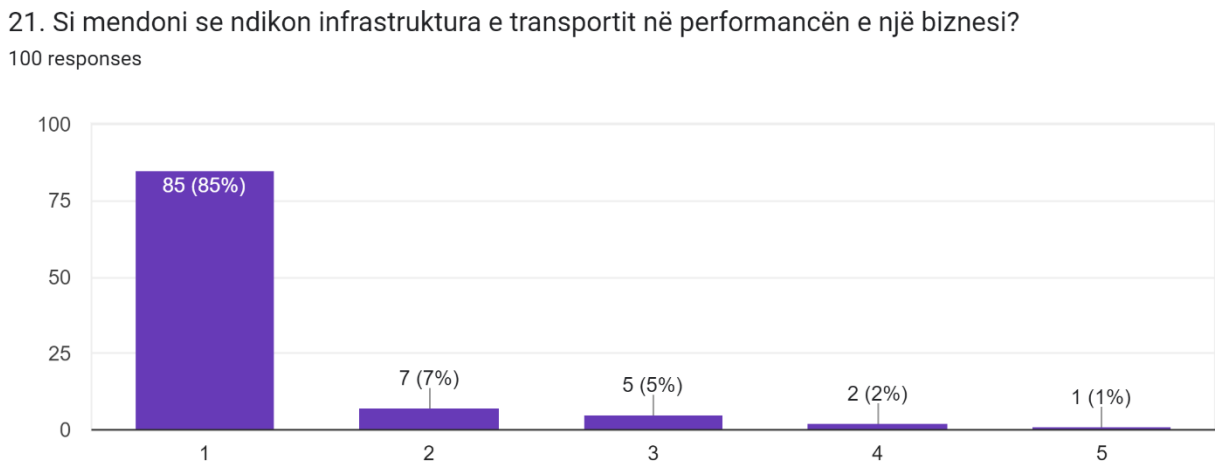

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja 1, që tregon se 85% e anketuesve besojnë se infrastruktura e transportit përmirëson performancën e një biznesi, është një përgjigje e rëndësishme dhe e qartë. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin infrastrukturën e transportit si faktorin kyç për të përmirësuar performancën e biznesit. Infrastruktura e transportit përfshin rrugët, autostradat, portet, aeroportet dhe të gjitha mjetet e transportit që lehtësojnë lëvizjen e mallrave dhe personave.

Përgjigja 2 (7%), përgjigja 3 (5%) dhe përgjigja 4 (2%) tregojnë se ka disa anketues që mendojnë se ndikimi i infrastrukturës së transportit mund të jetë më i komplikuar ose varësisht nga situata në situatë, por këto përqindje janë të ulëta.

Përgjigja 5 (Dobëson performancën 1%) tregon se një pjesë e vogël e anketuesve besojnë se infrastruktura e transportit mund të ndikojë negativisht në performancën e një biznesi, por kjo është një përqindje e ulët.

Kjo analizë tregon se infrastruktura e transportit shihet si një faktor kryesor për të përmirësuar performancën e biznesit në Mitrovicë, ndihmuar lëvizjen e mallrave dhe personave në mënyrë efikase dhe për të promovuar zhvillimin ekonomik të qytetit dhe rajonit.

Figura 30. Lehtësimi i aksesit të biznesit

Burimi: Autori (2023)

Përgjigja A, që tregon se 54% e anketuesve besojnë se politikat e uljes së normave të interesit nga bankat kanë ndikim më të madh në lehtësimin e aksesit të biznesit në financim, është një përgjigje e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin uljen e normave të interesit si një mjet kyç për të lehtësuar financimin e bizneseve dhe për të inkurajuar investimet.

Përgjigja B (Politikat e ofrimit të garancive për kredi të bizneseve) ka një ndikim të rëndësishëm, 40%. Kjo tregon se disa anketues mendojnë se ofrimi i garancive për kredi është një mjet i rëndësishëm për të lehtësuar aksesin e bizneseve në financim.

Përgjigja C (Politikat e uljes së taksave mbi fitimin e biznesit) ka një ndikim më të vogël, 6%. Kjo tregon se shumica e anketuesve nuk shohin uljen e taksave mbi fitimin si faktorin kryesor për lehtësimin e aksesit të biznesit në financim.

Kjo analizë tregon se anketuesit shohin politikat e bankave dhe uljen e normave të interesit si mjetet më efikase për të lehtësuar financimin e bizneseve në Mitrovicë, ndërsa ofrimit të garancive për kredi i kushtëzojnë një përqindje të rëndësishme. Kjo ka rëndësi për politikat dhe bankat që operojnë në këtë kontekst për të përmirësuar aksesin e bizneseve në burimet financiare.

Figura 31.Siguria juridike

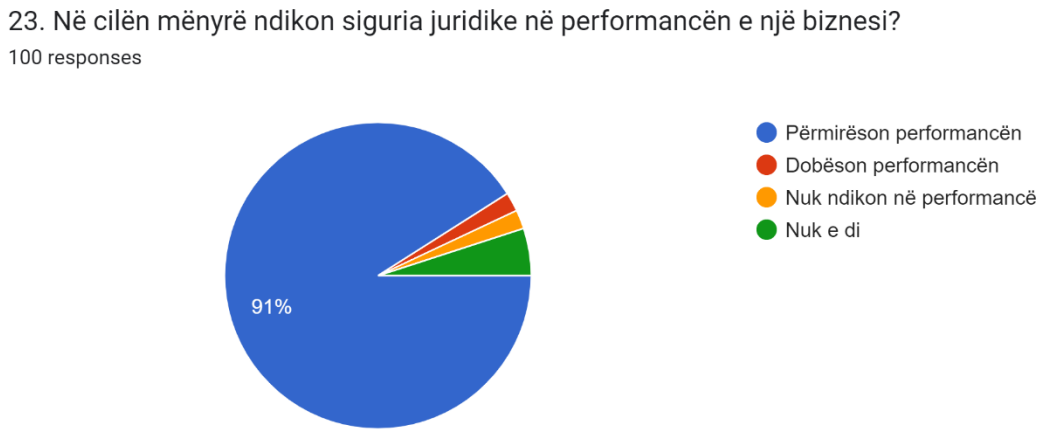

Burimi: Autori(2023

Përgjigja A, që tregon se 91% e anketuesve besojnë se siguria juridike përmirëson performancën e një biznesi, është një përgjigje shumë e rëndësishme. Kjo tregon se shumica e anketuesve shohin sigurinë juridike si faktorin kryesor që ka një ndikim pozitiv në performancën e një biznesi. Siguria juridike përfshin mbrojtjen e të drejtave të pronësisë, zbatimin e kontratave, dhe respektimin e ligjit, të gjitha të cilat janë të rëndësishme për operimin e qëndrueshëm të një biznesi.

Përgjigja B (Dobëson performancën 2%) tregon se një përqindje shumë e vogël e anketuesve besojnë se siguria juridike mund të ndikojë negativisht në performancën e një biznesi.

Përgjigja C (Nuk ndikon në performancë 2%) dhe përgjigja D (Nuk e di 5%) janë përqindje të vogla dhe tregojnë se shumica e anketuesve shohin sigurinë juridike si faktor pozitiv për performancën e biznesit.

Kjo analizë tregon se siguria juridike shihet si faktor kryesor për të përmirësuar performancën e biznesit në Mitrovicë, duke siguruar mbrojtjen e të drejtave të pronësisë dhe zbatimin e ligjit në mënyrë të qëndrueshme. Ky është një aspekt i rëndësishëm për të ndihmuar në rritjen dhe zhvillimin e sektorit të biznesit.

5.2 REZULTATET EKONOMETRIKE

Hulumtimi shkencor në këtë punim është bazuar në analizën faktoriale. Është e rëndësishme të theksohet se analiza faktoriale është një metodë statistikore për të trajtuar një numër të madh të variablave të ndryshme. Kjo teknikë përdoret për të reduktuar këto variabla në një numër më të vogël faktorësh, të cilët janë të pavarur nga njëri-tjetri dhe kanë një marrëdhënie të fortë midis tyre. Ky proces quhet ekstraktimi i variablave dhe përmirëson kuptimin tonë për koncepte të ndryshme.

Në analizën faktoriale, është vlerësuar gjithashtu korrelacioni midis variablave përmes regresionit të shumëfishtë. Për të arritur rezultate të saktë, janë përdorur tabela të ndryshme që shpjegojnë matjet statistikore dhe konstruktet e tyre. Për të përcaktuar mesataren dhe devijimin standard, janë përdorur analizat deskriptive të të dhënave. Gjithashtu, për të vlerësuar madhësinë e mostrës, është përdorur metoda e Kaiser-Meyer-Olkin (KMO). Për të kontrolluar mundësinë e korrelacioneve të larta midis variablave, është kryer testi Bartlett test of Sphericity.

Në ekstraktimin e variablave (variancat e përbashkëta), është përdorur për të paraqitur shumën e variancës së një ndryshore, duke e lidhur atë me ndryshoret e tjera në analizë. Për të përcaktuar numrin e faktorëve të nënvizuar, janë përdorur Eigenvalue dhe Scree Plot. Vlera Eigen është përdorur për të gjetur mesataren e variancës totale të shpjeguar nga një faktor, dhe faktorët me vlera Eigen më të mëdha se 1 janë konsideruar të rëndësishëm.

Përparaqitja grafike e faktorëve shpjegues (Scree Plot) është bërë për të treguar variancën totale në lidhje me secilin faktor. Faktorët që arriten deri te pika horizontale në grafik pranohen si faktorët kryesorë që do të përdoren. Në fund të analizës faktoriale, është përdorur matrica e rezultateve të faktorëve eksplorues (Rotated Component Matrix) me rotacionin Varimax, teknika më e përdorur e rotacionit. Ky metodë ndihmon në krijimin e një modeli të thjeshtë të ngarkimit të faktorëve.

Pas kësaj faze, është kryer analiza e regresionit të shumëfishtë për të vlerësuar lidhjen midis variablave të varura dhe atyre të pavarura. Në shtyllën e parë të pyetësorit, është hulumtuar lidhja midis institucioneve dhe bizneseve.

Në vazhdim, është analizuar marrëdhënia midis politikëbërjes dhe performancës së bizneseve. Po ashtu, është paraqitur një shtyllë tjetër që lidhet me mjedisin e biznesit dhe ndikimin e këtij mjedisi në performancën e biznesit.

Tabela 1: Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	Analysis N
Per_insti	1.47	.846	100
Ndik_ins	1.68	.931	100
Ndik_fakt	1.54	.758	100
Mjedi_fav	1.83	1.006	100
Polit_pun	1.97	.958	100
Etika	2.10	1.210	100
edu_perf	1.15	.575	100
Kurs_kemb	1.50	.870	100
leht_proc	1.47	.771	100
Akses_fin	1.52	.611	100
Inov_bizn	1.93	1.139	100
Stab_poli	1.39	.777	100
Poli_qeve	1.84	.940	100
Kultu_org	1.71	.832	100

Burimi : Autori (2023).

Rezultatet e korelacionit tregojnë për variablat që kanë një ndërlidhje të rëndësishme mes tyre. Sipas metodes Kaiser Meyer Olkin (KMO) për analizën e faktorëve konfirmues, kemi vlerën 0.525, e cila përbën 52.5% të informacionit, dhe kjo vlerë tregon se testi i të dhënave është i përshtatshëm për analizën faktoriale, pasi 52.5% është më e madhe se 0.50. Testi i dytë që u zhvillua është testi i Bartlett-it. Në këtë test, vlerat e "chi-square" janë statistikisht të rëndësishme, treguar që rezultatet janë të pranueshme në nivelin e rëndësisë 0.05. Kjo do të thotë se seti i të dhënave është i përshtatshëm për analizën faktoriale.

Tabela 2 : KMO dhe testi i Bartlettit

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.525
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	129.269
	df	91
	Sig.	.005

Burimi : Autori (2023).

Në vazhdim janë paraqitur edhe komunalitetet përmes ekstraktimit të variablave individuale që kanë vlera signifikante. Sipas autorit Hair et al., (1998), komunaliteti ose variancat e përbashkëta paraqesin shumën e variancës që një variabël e ndanë me variablat tjera që marrin pjesë në analizë. Nga analiza faktoriale janë nxjerrë variablat, të cilat kanë varianca të ulëta.

Tabela 3 : Variancat e perbashketa

Communalities

	Initial	Extraction
Per_insti	1.000	.620
Ndik_ins	1.000	.560
Ndik_fakt	1.000	.569
Mjedi_fav	1.000	.636
Polit_pun	1.000	.656
Etika	1.000	.679
edu_perf	1.000	.610
Kurs_kemb	1.000	.531
leht_proc	1.000	.628
Akses_fin	1.000	.617
Inov_bizn	1.000	.536
Stab_poli	1.000	.475
Poli_qeve	1.000	.572
Kultu_org	1.000	.744

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Burimi: Autori (2023)

Në analizën faktoriale, për përcaktimin e numrit të faktorëve përdoret vlera Eigen, e cila përfshin faktorët më të mëdhenj se 1, (Hair et al., 1998). Në tabelën si vijon, janë gjithsej 6 faktorë që kanë vlera më të mëdha se 1 (Eigenvalues). Këta 6 faktorë, së bashku, shpjegojnë variancën totale prej 60%.

Tabela 4 : Shpjegimi i variancës totale

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2.223	15.877	15.877	2.223	15.877	15.877	1.509	10.779	10.779
2	1.437	10.267	26.144	1.437	10.267	26.144	1.428	10.198	20.977
3	1.303	9.310	35.454	1.303	9.310	35.454	1.427	10.192	31.169
4	1.262	9.014	44.467	1.262	9.014	44.467	1.405	10.038	41.207
5	1.181	8.439	52.906	1.181	8.439	52.906	1.371	9.793	51.000
6	1.027	7.334	60.240	1.027	7.334	60.240	1.294	9.240	60.240
7	.981	7.010	67.250						
8	.948	6.771	74.022						
9	.786	5.612	79.634						
10	.717	5.120	84.754						
11	.652	4.657	89.411						
12	.586	4.189	93.599						
13	.513	3.665	97.265						
14	.383	2.735	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Burimi: Autori (2023)

Në përcaktimin e numrit të faktorëve që futën në rotacion, janë përdorur edhe metoda të tjera, përveç Eigen. Në figurën si më poshtë, shihet numri i faktorëve me vlerë më të madhe se 1, pra deri në pikën kur vija e pjerrësisë fillon të humbë në grafik. Këtu vërehet se pas faktorit të 6-të, vija e grafikut fillon të humbë pjerrësisë në një masë të konsiderueshme. Duke u bazuar në këtë, numri i faktorëve mund të klasifikohet në 6 faktorë, të cilët kanë vlera më të mëdha se numri 1 të "eigenvalues".

Tabela 5 : Numri i faktoreve shpjegues

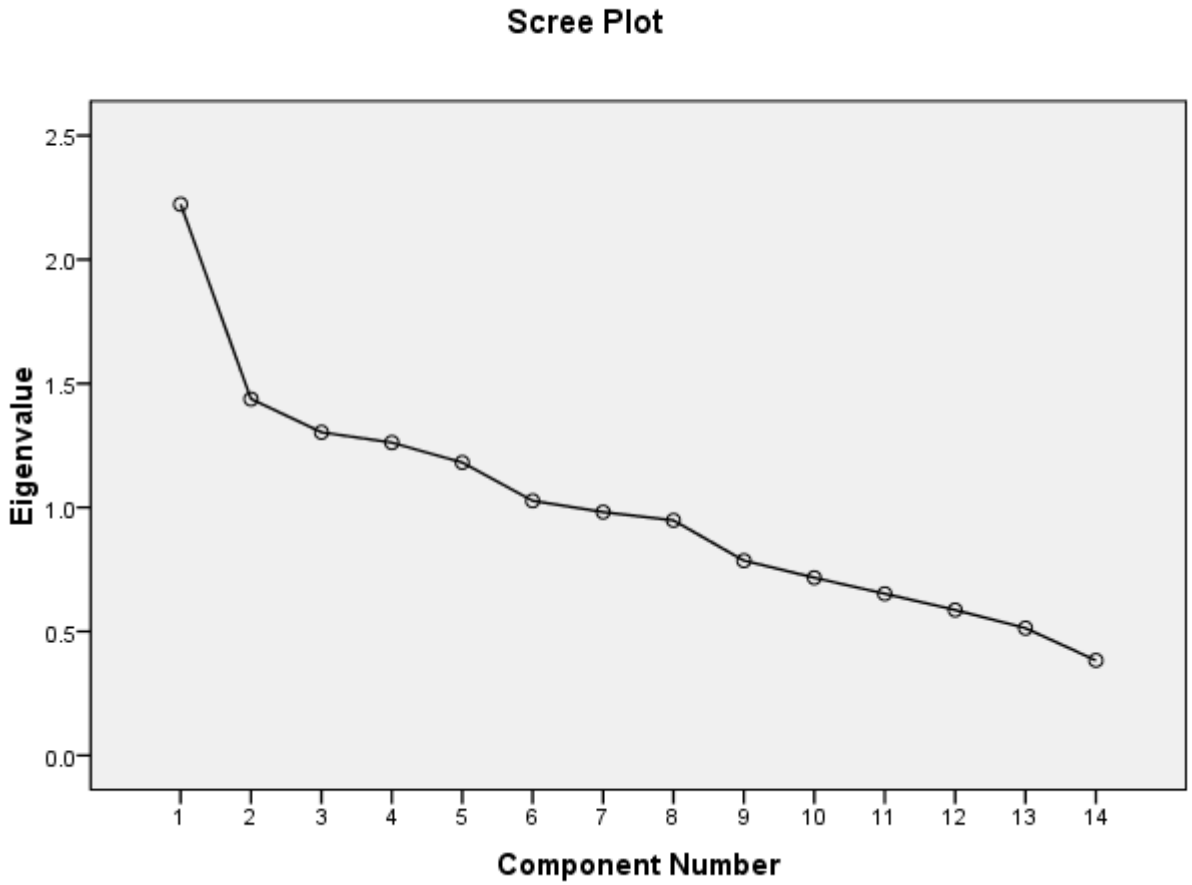

Burimi: Autori, (2023).

Tabela 6 : Rotacioni varimax

Rotated Component Matrix[a]

	Component					
	1	2	3	4	5	6
Kultu_org	.850					
Ndik_fakt	.678					
edu_perf		.775				
leht_proc		.660				
Polit_pun			.782			
Etika			.646			
Inov_bizn				-.699		
Kurs_kemb						
Per_insti						
Ndik_ins					.634	
Poli_qeve					-.627	
Mjedi_fav					.625	
Stab_poli						-.671
Akses_fin						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Equamax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 12 iterations.

Burimi: Autori(2023)

Në grupin e parë të faktorëve kemi ndërtuar variablën: "Faktorët e Biznesit".

Në grupin e dytë të faktorëve kemi ndërtuar variablën: "Lehtësimi i Procedurave".

Në grupin e tretë të faktorëve kemi ndërtuar variablën: "Promovimi i Etikës Biznesore".

Në grupin e katërt të faktorëve kemi ndërtuar variablën: "Inovacionet në Biznes".

Në grupin e pestë të faktorëve kemi ndërtuar variablën: "Politikat Qeveritare".

Në grupin e gjashtë të faktorëve kemi ndërtuar variablën: "Stabiliteti Politik".

Konstrukte e fituara nga analiza faktoriale kanë dëshmuar krijimin e këtyre variablave të reja. Prandaj, kemi testuar regresionin e shumëfishtë si ekuacionin më të përshtatshëm për të analizuar ndikimin e variablave të pavarura në variablën e varur.

Variabla e varur është: performanca e biznesit (Per_Insti).
Ndërsa variablat e pavarura janë: faktorët e biznesit, lehtësimi i procedurave, promovimi i etikës biznesore, inovacionet në biznes, politikat qeveritare dhe stabiliteti politik.

Në vijim, paraqesim tabelat ekonometrike për modelin e përgjithshëm të regresionit të shumëfishtë. Ndikimi i variablave të pavarura në variablën e varur me modelin e përgjithshëm rezulton me vlerën e R-katrorit prej 0.62, ose 62% të lidhjes kauzale të variablave.

Tabela 7 : Modeli i pergjithshem

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	.787[a]	.620	.595	.538	.620	25.286	6	93	.000

a. Predictors: (Constant), REGR factor score 6 for analysis 1, REGR factor score 5 for analysis 1, REGR factor score 4 for analysis 1, REGR factor score 3 for analysis 1, REGR factor score 2 for analysis 1, REGR factor score 1 for analysis 1

Burimi: Autori (2023).

Tabela si në vijim paraqet analizën e variances. Ne vërejmë se ANOVA është përdorur për të testuar rëndësinë e modelit në tërësi, pra për të vlerësuar ndryshimin në një variabël të vetme të varur përgjatë dy apo më shumë variablave. Prandaj, rezultatet kanë vlerën pozitive me F-43.4 dhe një nivel të rëndësisë statistikore prej 0.000.

Tabela Analiza e variances(ANOVA)

Tabela 8 : ANOVA[b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	43.962	6	7.327	25.286	.000[a]
	Residual	26.948	93	.290		
	Total	70.910	99			

a. Predictors: (Constant), REGR factor score 6 for analysis 1, REGR factor score 5 for analysis 1, REGR factor score 4 for analysis 1, REGR factor score 3 for analysis 1, REGR factor score 2 for analysis 1, REGR factor score 1 for analysis 1

b. Dependent Variable: Per_insti

Burimi: Autori(2023).

Në tabelën në vijim, paraqesim rezultatet e regresionit, ku koeficientët tregojnë vlerat statistikore të variablave të matura në këtë drejtim.

Variabla e emëruar si "Faktorët e Biznesit" ka vlerë pozitive dhe është e rëndësishme në aspektin statistikor për shpjegimin e ndikimit të faktorëve të ndryshëm në performancën e biznesit (vlerat e t -4.75).

Variabla e dytë e matur si "Lehtësimi i Procedurave" gjithashtu ka vlerë pozitive dhe shpjegon lehtësimin e procedurave në performancën e biznesit (vlerat e t -4.85).

Variabla e tretë e emëruar si "Promovimi i Etikës Biznesore" gjithashtu ka shenjë negative dhe tregon se si promovimi i etikës ndikon në performancën e organizatës, megjithatë nuk është e rëndësishme statistikisht (vlerat e t -1.03).

Variabla e katërt, "Inovacionet në Biznes", gjithashtu ka vlerë signifikante dhe tregon se inovacioni ka një ndikim pozitiv në performancën e biznesit (vlerat e t -7.3).Variabla e pestë, "Politikat Qeveritare", gjithashtu ka vlerë pozitive dhe nuk është e rëndësishme statistikisht (vlerat e t -0.57).

Tabela 9 : Koeficientet e regresionit

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	1.470	.054		27.308	.000		
	REGR factor score 1 for analysis 1	.257	.054	.304	4.756	.000	1.000	1.000
	REGR factor score 2 for analysis 1	.263	.054	.310	4.853	.000	1.000	1.000
	REGR factor score 3 for analysis 1	-.056	.054	-.066	-1.037	.303	1.000	1.000
	REGR factor score 4 for analysis 1	.396	.054	.468	7.322	.000	1.000	1.000
	REGR factor score 5 for analysis 1	.041	.054	.048	.757	.451	1.000	1.000
	REGR factor score 6 for analysis 1	.384	.054	.453	7.091	.000	1.000	1.000

a. Dependent Variable: Per_insti

Burimi: Autori (2023).

Hipotezat:

H1 - Lidhja e ngushtë mes institucioneve dhe biznesve ndikon pozitivisht në performancën e biznesit. (E verifikuar)

H2 - Stabiliteti i lartë politik ndikon pozitivisht në performancën e biznesit. (E verifikuar)

H3 - Lidhjet joformale dhe korrupcioni ndikojnë negativisht në performancën e biznesit(e pa verfikuar)

6 KONKLUZIONE DHE REKOMANDIME

6.1 Konkluzione

Në bazë të analizës së pytesorit dhe rezultateve të përgjigjeve nga 100 anketuesit në Mitrovicë rreth temës së ndikimit të institucioneve në performancën e bizneseve, mund të dalim me disa konkluzione kyçe:

1. Institucionet dhe Bizneset: Shumica e anketuesve besojnë se institucionet kanë një ndikim të madh në performancën e bizneseve. Kjo tregon se një mjedis i favorshëm institucional është i rëndësishëm për zhvillimin e bizneseve.

2. Infrastruktura e Transportit: Infrastruktura e transportit shihet si një faktor kyç për të përmirësuar performancën e bizneseve, dhe shumica e anketuesve besojnë se ajo përmirëson performancën.

3. Financimi i Biznesit: Ulja e normave të interesit nga bankat shihet si politika më e ndikshme në lehtësimin e aksesit të biznesit në financim.

4. Siguria Juridike: Siguria juridike ka një ndikim shumë pozitiv në performancën e biznesit sipas shumicës së anketuesve.

5. Rolin e Institucioneve: Shumica e anketuesve besojnë se Qeveria dhe politikat e saj kanë ndikim më të madh në lehtësimin e procedurave të licensimit dhe lejimit të biznesit.

Këto konkluzione tregojnë se institucionet, infrastruktura e transportit, financimi i biznesit, siguria juridike dhe roli i qeverisë janë faktorë të rëndësishëm në krijimin e një mjedisi të favorshëm për bizneset në Mitrovicë. Në përgjithësi, anketuesit besojnë se ndikimi i institucioneve është pozitiv.

6.2 Rekomandime

Bazuar në rezultatet e pytesorit dhe analizën e tyre, mund të ofrojmë disa rekomandime për të përmirësuar klimën për bizneset në Mitrovicë dhe për të ndihmuar në rritjen e performancës së tyre:

1. Përmirësimi i Mjedisit Institucional:

Qeveria dhe institucionet lokale duhet të punojnë për të përmirësuar mjedisin institucional për bizneset. Kjo përfshin zbatimin e ligjit, lehtësimin e procedurave të licensimit, dhe zbatimin e politikave të duhura që inkurajojnë zhvillimin e bizneseve.

2. Investimet në Infrastrukturë:

Investimet në infrastrukturën e transportit, rrugët, aeroportet dhe portet janë të rëndësishme për të përmirësuar lëvizjen e mallrave dhe personave. Ky është një faktor kyç që ndihmon në përmirësimin e performancës së bizneseve.

3. Fasilitimi i Aksesit në Financim:

Bankat dhe institucionet financiare duhet të vazhdojnë të ofrojnë politika të uljes së normave të interesit për bizneset dhe të zhvillojnë programe për ofrimin e garancive për kredi të bizneseve.

4. Siguria Juridike:

Përmirësimi i sistemit ligjor dhe sigurisë juridike është i rëndësishëm për të siguruar që bizneset të kenë besim të plotë në respektimin e të drejtave të tyre të pronësisë dhe të kontratave.

5. Edukimi dhe Trajnimi i Biznesit:

Një fokus i rëndësishëm duhet të jetë në ofrimin e programeve të edukimit dhe trajnimit për bizneset lokale, për të ndihmuar në rritjen e aftësive dhe kompetencave të tyre për menaxhimin e biznesit.

6. Ndikimi i Institucioneve:

Qeveria dhe institucionet lokale duhet të punojnë në bashkëpunim me bizneset për të krijuar politika dhe masa që janë në përputhje me nevojat dhe sfidat e tyre. Kjo mund të përfshijë konsultim të rregullt me përfaqësuesit e bizneseve.

7. Monitorimi dhe Vlerësimi i Performancës:

Është e rëndësishme që të zhvillohet një mekanizëm i vazhdueshëm për monitorimin dhe vlerësimin e performancës së bizneseve, duke marrë parasysh ndikimin e politikave dhe masave të ndërmarra.

8. Bashkëpunimi Ndërkombëtar:

Bashkëpunimi me organizatat ndërkombëtare dhe partnerët e huaj mund të ndihmojë në përmirësimin e mjedisit për bizneset dhe në krijimin e mundësive për investime të reja.

Këto rekomandime janë për të ndihmuar në përmirësimin e kushteve për bizneset në Mitrovicë dhe për të promovuar zhvillimin e ekonomisë lokale. Një mjedis i favorshëm për bizneset do të ndihmojë në krijimin e vendeve të reja të punës, rritjen e investimeve, dhe rritjen e performancës së biznesit në përgjithësi.

6.3 Përfundimi

Në perfundim, ky studim ka analizuar ndikimin e institucioneve në performancën e bizneseve në Mitrovicë përmes përdorimit të një pytesori të krijuar me 23 pyetje dhe përgjigje nga 100 anketues. Rezultatet tregojnë se institucionet, infrastruktura e transportit, financimi i biznesit, siguria juridike dhe roli i qeverisë janë faktorë të rëndësishëm që ndikojnë në performancën e bizneseve.

Rekomandimet për përmirësimin e kushteve për bizneset përfshijnë përmirësimin e mjedisit institucional, investime në infrastrukturë, lehtësimin e aksesit në financim, garantimin e sigurisë juridike dhe përmirësimin e edukimit dhe trajnimit të biznesit. Bashkëpunimi ndërkombëtar dhe monitorimi i vazhdueshëm i performancës së bizneseve gjithashtu janë thelbësore për zhvillimin e ekonomisë lokale.

Ky studim është një hapi i rëndësishëm drejt kuptimit më të mirë të ndikimit të institucioneve në biznese dhe mund të shërbejë si bazë për hulumtime të mëtejshme dhe zhvillim të politikave të përmirësuara në Mitrovicë.

REFERENCAT

1. Acemoglu, D., Aghion, P., & Zilibotti, F. (2007). Distance to frontier, selection and economic groëth. Journal of the European Economic Association, 4, 37–74.
2. Acs, Z. J. (2006). How is entrepreneurship good for economic growth? Innovations, 1(1), 97–107.
3. Acs, Z. J., & Amorós, J. E. (2008). Entrepreneurship and competitiveness dynamics in Latin America. Small Business Economics, 31(3), this issue. doi:10.1007/s11187-008-9133-y.
4. Acs, Z. J., & Armington, C. (2006). Entrepreneurship, geography and American economic groëth. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (1988). Innovation in large and small firms: An empirical analysis. American Economic Revieë, 78(4), 678–690.
6. Acs, Z. J., & Stenholm, P. (2008). A global entrepreneurship index using GEM data. School of Public Policy, George Mason University, Mimeo.
7. Acs, Z. J., & Szerb, L. (2008). A complex global entrepreneurship context index (CEC). Faculty of business and economics, University of Pecs, Mimeo
8. Acs, Z. J., & Varga, A. (2005). Entrepreneurship, agglomeration and technological change. Small Business Economics, 24(3), 323–334
9. Acs, Z. J., Arenius, P., Hay, M., & Minniti, M. (2005). 2004 Global entrepreneurship monitor. London UK and Babson Park, MA: London Business School and Babson College.
10. Acs, Z. J., Audretsch, D. B., & Feldman, M. (1994b). R&D spillovers and recipient firm size. The Review of Economics and Statistics, 76(2), 336–340.
11. Acs, Z. J., Desai, S., & Klapper, L. F. (2008). what does "entrepreneurship" data really show? Small Business Economics, 31(3), this issue. doi:10.1007/s11187-008-9137-7.
12. Acs, Z. J., Gorman, C., Szerb, L., & Terjesen, S. (2007). Can the Irish miracle be repeated in Hungary? Small Business Economics, 28(2–3), 123–142.
13. Acs, Z., & Szerb, L. (2007). Entrepreneurship, economic groëth and public policy. Small Business Economics, 28(2/3), 109–122.
14. Acs, Z., Audretsch, D., & Evans, D. (1994a). Ëhy does the self-employment rate vary across countries and over time? Discussion Paper No. 871, Center for Economic Policy Research, January 1994

15. Agjencisa e Statistikave të Kosovës.
16. Ahmad, N., & Hoffmann, A. N. (2008). A framework for addressing and measuring entrepreneurship. OECD Statistics Ëorking Paper, 2. Retrieved May 9, 2008, from: http://ssrn.com/abstract=1090374.
17. Aitken, B., Hanson, G. H., & Harrison, A. E. (1997). Spillovers, foreign investment and export behavior. Journal of International Economics, 43(1–2), 103–132.
18. Aquilina, M., Klump, R., & Pietrobelli, C. (2006). Factor substitution, average firm size and economic groëth. Small Business Economics, 26(3), 203–214.
19. Audretsch, D. B. (2007). Thee entrepreneurial society. Oxford: Oxford University Press.
20. Audretsch, D. B., & Thurik, A. R. (2001). What's neë about the neë economy? From the managed to the entrepreneurial economy. Industrial and Corporate Change, 10(1), 267–315.
21. Baumol, W. (2002). The free-market innovation machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism. Princeton: Princeton University Press
22. Baumol, W. J., Litan, R. E., & Schramm, C. J. (2006). Good capitalism bad capitalism: And the economics of groëth and prosperity. Neë Haven: Yale University Press.
23. Blau, D. (1987). A time-series analysis of self-employment in the United States. Journal of Political Economy, 95(3), 445–467.
24. Carree, M. A., van Stel, A. J., Thurik, A. R., & Wennekers, A. R. M. (2002). Economic development and business ownership: An analysis using data of 23 OECD countries in the period 1976–1996. Small Business Economics, 19, 271–290
25. Carree, M., van Stel, A., Thurik, R., & Ëennekers, S. (2007). The relationship between economic development and business ownership revisited. Entrepreneurship and Regional Development, 19(3), 281–291.
26. Cassar, G. (2007). Money, money, money? A longitudinal investigation of entrepreneur career reasons, groëth preferences and achieved groëth. Entrepreneurship & Regional Development, 19(1), 89–107.
27. Clerides, S. K., Lach, S., & Tybout, J. R. (1998). Is learning by exporting important? Micro-dynamic evidence from Colombia, Mexico, and Morocco. The Quarterly Journal of Economics, 113(3), 903–947.

28. De Clercq, D., Hessels, J., & van Stel, A. (2008). Knoëledge spillovers and neë ventures' export orientation. Small Business Economics, 31(3), this issue. doi:10.1007/s11187-008-9132-z.
29. Easterly, W. (2001). The lost decade: Developing countries' stagnation in spite of policy reform 1980–1998. Journal of Economic Growth, 6, 135.
30. Evans, D., & Leighton, L. S. (1989). The determinants of changes in U.S. Self-employment, 1968–1987. Small Business Economics, 1(2), 111–119
31. Greenaway, D., Sousa, N., & Wakelin, K. (2004). Do domestic firms learn to export from multinationals? European Journal of Political Economy, 20(4), 1027–1043.
32. Henderson, R., & Clark, K. (1990). Architectural innovation: The reconfiguration of existing product technologies and the failure of established firms. Administrative Science Quarterly, 35(1), 9–30.
33. Hessels, J., Van Gelderen, M., & Thurik, R. (2008). Entrepreneurial aspirations, motivations and their drivers. Small Business Economics, 31(3), this issue. doi:10.1007/s11187-008-9134-x.
34. Jorgenson, D. W. (2001). Information technology and the U.S. economy. American Economic Revieë, 91(1), 1–32
35. Joseph A. LiPuma • Scott L. Neëbert • Jonathan P. Doh
36. Kirzner, I. M. (1979). Perception, opportunity and profit: Studies in the theory of entrepreneurship. Chicago: University of Chicago Press.
37. Klapper, L., Amit, R., Guillén, M. F., & Quesada, J. M. (2007). Entrepreneurship and firm formation across countries. Development Research Group Ëorking Paper No.XX. Washington, DC: World Bank
38. Kneller, R., & Pisu, M. (2007). Industrial linkages and export spillovers from FDI. The World Economy, 30(1), 105–134.
39. Komisioni Evropian. Raporti për vendin 2022
40. Kuzents, S. (1966). Modern economic groëth. Neë Haven: Yale University Press.
41. Levie, J., & Autio, E. (2008). A theoretical grounding and test of the GEM model. Small Business Economics, 31(3), this issue. doi:10.1007/s11187-008-9136-8.
42. Ligji për Ndërmarrjet Publike. Neni 8.
43. Ligji për ujrat në Republikën e Kosovës. Neni 1

44. Ministria e Zhvillimit Ekonomik. Njësia për Politika dhe Monitorim të Ndërmarrjeve publike(NjPMNP).
45. North, D. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press.
46. Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. New York: Macmillan.
47. Porter, M., Sachs, J., & McArthur, J. (2002). Executive summary: Competitiveness and stages of economic development. In M. Porter, J. Sachs, P. K. Cornelius, J. W. McArthur, & K. Schwab (Eds.), The global competitiveness report 2001–2002 (pp. 16–25). New York: Oxford University Press
48. Reynolds, P., Bosma, N., Autio, E., Hunt, S., De Bono, N., Servais, I., et al. (2005). Global entrepreneurship monitor: Data collection design and implementation, 1998–2003. Small Business Economics, 24(3), 205–231.
49. Zyra Kombëtare e Auditimit. Raporti vjetor. Fq 107.

SHTOJCAT

Përshëndetje!

Në këtë pytësor, do të keni një serë pyetjesh me pergjigjje alternative që lidhen me ndikimin e institucioneve nëperformancën e biznesit. Ky pytësor do të përdoret per temën e nivelit master! Ju lutem përgjigjuni duke zgjedhur një nga opsionet që mendoni se është më e përshtatshme për ju.

Të dhënat tuaja do të trajtohen me konfidencialitet të plotë dhe do të përdoren vetëm për qëllimet e këtij studimi. Ju lutemi përgjigjuni me sinqeritet duke u bazuar në përvojën tuaj personale dhe njohuritë në lidhje me temën e trajtuar!

Për pyetje te tjera apo paqartësi, ju lutem mos hezitoni të më kontaktoni tek muhamedin.zeneli@umib.net

Pyetesori

1.Gjinia?

M

F

2.Mosha?

18-25

26-35

36-45

46-55

Mbi 55

3.Edukimi?

Shkolla e mesme e larte

Bachelor

Master

Doktorature

4. Si mendoni se ndikon marrëdhënia midis institucioneve dhe performancës së biznesit?

A) Pozitivisht

B) Negativisht

C) Sipas situatës

D) Nuk di

5. Cila nga këto institucione ka ndikim më të madh në performancën e një biznesi?

A) Qeveria dhe politikat e saj

B) Tregu dhe konkurenca

C) Shoqëria dhe kultura

D) Bankat dhe institucionet financiare

6. Cila prej këtyre fushave është më e ndjeshme ndaj ndryshimeve të politikave të qeverisë?

A) Teknologjia dhe inovacioni

B) Prodhimi dhe operacionet

C) Marketingu dhe shitja

D) Financat dhe kontabiliteti

7. Në cilën mënyrë ndikon stabiliteti politik në performancën e biznesit?

A) Rrit performancën

B) Dobëson performancën

C) Pajtohet me performancën

D) Nuk e di

8. Cila prej këtyre faktorëve ka ndikim më të madh në klimën e tregut për një biznes?

A) Kërkesa e konsumatorëve

B) Zhvillimi i teknologjisë

C) Politikat e fiskalitetit

D) Kërkesa për burime njerëzore

9. Cila nga këto institucione ndihmon më shumë në krijimin e një mjedisi të favorshëm për investime të reja?

A) Bankat dhe institucionet financiare

B) Organizatat e tregëtisë

C) Qeveria dhe entet regullatore

D) Universitetet dhe institucionet arsimore

10. Si mendoni se ndikon korrupsioni në performancën e një biznesi?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën

11. Si e vlerësoni rolin e institucioneve në krijimin e një mjedisi të qëndrueshëm për biznesin?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën

12. Si mendoni se ndikon kultura e organizatës në performancën e biznesit?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën

13. Cila prej këtyre politikave ndikon më shumë në rritjen e nivelit të punësimit në një vend?

A) Politika e uljes së taksave për punëdhënësit

B) Politika e stimulimit të tregut të punës

C) Politika e uljes së kursit të interesit për investitorët

D) Politika e rritjes së shpenzimeve publike

14. Cila nga këto institucione ka më shumë përgjegjësi për promovimin e etikës së biznesit?

A) Qeveria dhe politikat e saj

B) Media dhe gazetarët

C) Shoqëria civile dhe organizatat e ndërmjetësimit

D) Edukimi dhe shkollat

15. Si mendoni se ndikojne strukturat e tregut në performancën e biznesit?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën

16. Cila prej këtyre fushave ka ndikim më të madh në krijimin e një klime të favorshme inovacioni për biznesin?

A) Rregullat dhe standardet

B) Politikat e fiskalitetit

C) Shkencat dhe hulumtimet

D) Kërkesa e tregut

17. Në cilën mënyrë ndikon edukimi dhe aftësimi i punës në performancën e një biznesi?

A) Rrit performancën

B) Dobëson performancën

C) Nuk ndikon në performancë

D) Nuk e di

18. Cili prej këtyre faktorëve ka ndikim më të madh në stabilitetin e kursit të këmbimit në një vend?

A) Politikat e qeverisë për kursin e këmbimit

B) Vlera e eksporteve dhe importeve

C) Spekulacionet në tregun e këmbimit

D) Krizat globale ekonomike

19. Në cilën mënyrë ndikon të drejta e pronësisë në performancën e një biznesi?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën

20. Cila prej këtyre institucioneve ka ndikim më të madh në lehtësimin e procedurave të licensimit dhe lejimit të biznesit?

A) Qeveria dhe entet regullatore

B) Bashkësia lokale dhe autoritetet vendore

C) Organizatat e tregëtisë dhe dhoma e tregtisë

D) OJQ-et dhe organizatat ndërkombëtare

21. Si mendoni se ndikon infrastruktura e transportit në performancën e një biznesi?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën

22. Cila prej këtyre politikave ndikon më shumë në lehtësimin e aksesit të biznesit në financim?

A) Politikat e uljes së normave të interesit nga bankat

B) Politikat e ofrimit të garancive për kredi të bizneseve

C) Politikat e uljes së taksave mbi fitimin e biznesit

D) Politikat e investimeve në infrastrukturë të financave

23. Në cilën mënyrë ndikon siguria juridike në performancën e një biznesi?

A) Përmirëson performancën

B) Dobëson performancën